

TÜRKİYE'DE POPÜLİZM - DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: 24 HAZİRAN CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Esra SIRMA²

İsmet PARLAK³

Özet

Popülizm, son on yıllarda gerek ekonomik gerekse politik analizlerde en fazla referans verilen, fakat anlamsal olarak neyi karşıladığı bir o kadar tartışmalı olan kavramlardan biridir. Genel olarak siyasetin ve özel olarak liberal demokrasinin içine düştüğü temsil krizi ve ekonomik krizler ile bu krizlerin beraberinde getirdiği yapısal dönüşümler, popülizme olan yönelimi güçlendirmiştir. Demokrasinin bir tür gölgesine dönüşen popülizm, önemli ölçüde demokrasi ve liberalizm arasındaki gerilimlerden beslenmektedir.

Bu çalışmada popülizm, iktidarı elde etmek veya mevcut iktidarını korumak isteyen siyasi aktörlerin kitleleri etkilemek adına kullandıkları bir söylem şekli olarak ele alınmış ve Türkiye siyasetine nasıl yansıdığı incelenmiştir. Her siyasi hareketin doğasında var olduğu iddiasından hareketle popülizm, hem iktidar/muhalefet temelinde, hem de sağ/sol ekseninde değerlendirilmiştir. Bu amaçla Türkiye sağı temsil eden iktidar partisi AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) adayı Recep Tayyip Erdoğan ile Türkiye solu temsil eden ana muhalefet partisi CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) adayı Muharrem İnce'nin 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde yaptıkları konuşmalar Essex Okulu Söylem Analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Demokrasi, Politik Söylem, Halkın inşası, Essex Okulu.

¹ Bu makale, Prof. Dr. İsmet Parlak danışmanlığında yürütülen ve Esra Sırma tarafından kaleme alınan "24 Haziran Seçimleri Özelinde Popülizm ve Demokrasi İlişkisi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Bilim Uzmanı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7537-5283>

³ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6574-2830>

THE RELATIONSHIP BETWEEN POPULISM – DEMOCRACY in TURKEY: AN EVALUATION ON 24th JUNE PRESIDENTIAL ELECTIONS

Abstract

Populism is one of the most referenced concepts in both economic and political analysis in the past decades but what is semantically controversial. The representation crisis and economic crises, in which politics in general and liberal democracy in particular, and the structural transformations brought along with these crises strengthened the tendency towards populism. Populism, which has turned into a kind of shadow of democracy, is fed by the tensions between democracy and liberalism to a great extent.

In this study, Populism was tackled as a form of discourse which enables to political actors to want to obtain power or protect the existing power by mobilising masses and the influence on Turkish politics was analysed. Based on the claim that every political movement is inherent, populism has been evaluated both on the basis of power / opposition and on the right / left axis. For this purpose, speeches during 24th June presidential election that made by Recep Tayyip Erdoğan who was the candidate of the ruling party AKP (Justice and Development Party) that is representing the Turkey's right-wing political axis and Muharrem İnce who was the candidate of the opposition party CHP (Republican People's Party) that is representing the Turkey's left-wing political axis, was examined by using Essex School Discourse Analysis method.

Keywords: Populism, Democracy, Political Discourse, Construction of the People, Essex School

Giriş

Popülizm halkla ilgili olan ya da halka yönelik söylem ve tutumları kasteden, fakat kesin sınırları ve tanımı olmayan bir kavramdır. Bir inanç, hareket ya da söylem olduğuna yönelik farklı görüşler bulunan popülizm, farklı siyasal sistemlerde ve ülkelerde kendisine kolaylıkla yer bulabilmiştir. Ağırlıklı olarak aşırı sağ otoriter rejimlerde yaşama olanağı bulan popülizmin, zaman zaman sol-sosyalist partilerin ya da grupların söylemlerinde de izi sürülebilmektedir. Tam olarak neyi ifade ettiği konusunda birçok farklı yaklaşım olsa da, en belirgin tartışmalar kavramın bir ideoloji, politik bir strateji ya da bir söylem şekli olduğu görüşleri etrafında yoğunlaşmaktadır.

Popülizm, bir söylem ve tutumu tanımlamak amacıyla kullanıldığında kendine en uygun ortamı demokrasilerde bulur. Bilhassa temsili demokrasilerde iktidarı korumak ya da kazanmak için kullanılan halkçı söylem, oy verenleri etkilemek adına en sık başvurulan popülizm şeklidir. Bu nedenle popülist söylem demokratik siyaset yapısında siyasal bir harekete dönüşebilme potansiyeli taşır. Bu nedenle demokrasinin pek çok farklı türünde popülizmle karşılaşılabilir. Laclau (2011:145) bu hususu vurgulamak adına bütün demokratik siyasal sürecin popülist olduğunu söylemiştir.

Her ne kadar liberal demokratik sistemlerin işleyişini sekteye uğrattıysa da popülizm, temsili demokrasinin daimi bir gölgesidir (Müller, 2017:36). Zira temelde liberal demokrasinin yaşadığı içsel krizlerden beslenir. Diğer bir deyişle, aynı anda hem liberal hem de demokrat olmanın içinde barındırdığı gerilim popülizmin elini güçlü kılmaktadır. Öte yandan seçimli demokratik sistemlerde seçmen ile partiler/adaylar arasındaki ilişki biçimi de popülist dalgayı beslemektedir. Zira seçmenlerin beklentileri, sosyal ve ekonomik alanlardaki koşulların iyileştirilmesine yöneliktir. Beklentileri karşılanmayan kesimler için siyaset alanı güvenilir olmaktan uzaklaşacağından, böylesi bir akıbet popülizmin de yükselmesine katkıda bulunur. Halk’ı temel alan popülist söylem ise içinde gerçek çözümleri ve fikirleri barındırmak yerine kimlik siyasetine yönelmekte, toplumsal alanı dost-düşman ikiliğine dönüştürmektedir. Siyasi mücadele popülist bir mecra da şekillendiğinde, bu gerilim ve krizler daha da pekişmektedir. Dolayısıyla liberal demokratik düzende popülizm adeta kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Amaçlarında ve söylemlerinde temel farklılıklar barındıran iktidar ve muhalefet mensuplarınca sık başvurulan popülist dil, özellikle seçimler öncesinde kendini açıkça gösterir. İktidar sahipleri mevcut konumunu korumak ve iktidarda oldukları süre zarfında yaptıkları faaliyetlere meşruluk kazandırmak amacı taşırken, muhalefet mensupları ise halkı asıl düşünenin kendileri olduğunu iddia ederek iktidarı elde etmeyi amaçlarlar. Müller’e göre popülistlerin temsil iddiaları ampirik değil, ahlaki ve sembolik nitelik taşıdığından ne olursa olsun bu iddialarını sürdüreceklerdir. Bu nedenle muhalefette olduklarında iktidarın kontrolünde kalan kurumlarla ilgili olumsuz söylemler geliştirirler. İktidarın halkı değil özel çıkarları temsil ettiğini iddia ederler. İktidarda olduklarında ise muhalif görüşleri meşru görmezler ve kendilerinden olanların çıkarlarını, toplumu oluşturan tüm grupların çıkarıymış gibi sunmayı başarırlar. Kendilerine karşı olanların ise adeta tüm ülkeye karşı olduklarını iddia ederler (Müller, 2017:36). Popülizmin bu dışlayıcı dili her siyasi ideoloji ile bütünleşebilmektedir. Ancak sağ ve sol popülizmde kendine aynı oranda yer bulamamaktadır.

Sağ popülizmin yükselişe geçtiği toplumlarda liberal ekonomik politikalar refah devleti politikalarının yerine geçerek, piyasa odaklı bir hal almış, liberalizm 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren neoliberalizme evrilmiştir. Neoliberalizmin hem sermaye odaklı hem de üretim ve denetim açısından sınırlı devlet anlayışının sonucu olarak, özelleştirme ve piyasalaştırma gibi uygulamalar piyasanın alanını olabildiğince genişletirken, siyasal alanın/yurttaşın temsil mekanizması aracılığıyla denetlediği kamusal alan ve karar verme yetkisi de giderek daralmıştır (Öngen, 2003:165-170; Çitçi, 2008:6). Böyle bir durumda siyaset, ekonomik alana yönelmekten ziyade mobilizasyon için farklı propaganda araçları yaratmanın aracına dönüşmüştür. Sağ popülist liderlerin, küresel ve neoliberal ekonomi politikalarını aşarak halka vaatler sunması ise inandırıcı olamayacağı için siyasi mücadele, ağırlıklı olarak kültürel farklılıklar ve benzerlikler üzerinden yürütülmektedir. Tüm bu sınırlamalar ortak dil, din ve etnik köken dayanışmasını ön plana çıkartıp *bizden olanlar* ve *olmayanlar* ayrımını bilhassa sağ siyasetin merkezine yerleştirmiştir (Kaltwasser ve Mudde, 2012b:17). Yaşanan bu değişim ve dönüşüm süreci, kitlelerin ekonomik kaygılarla örgütlenip tepki geliştirmelerine de engel teşkil etmektedir. Aksine kitleler, kültürel manipülasyonlarla neoliberal politikalara uyum sağlamaya mecbur bırakılmaktadır. Çünkü seçimli demokrasilerde bilhassa seçim dönemlerinde liderlerin söylemleri popülist unsurlarla donatılarak, siyasi etkinliği yalnızca oy vermeye indirgenen *halk* depolitize edilmekte, nesneleştirilmekte ve popülizm adeta temsili demokrasiye musallat olmaktadır.

Sol popülizm ise kültürel farklılıkları ön plana çıkarmaktan ziyade ekonomik vaatler üzerinden siyasi mücadeleyi yürütmektedir. Çünkü sol popülistler, popülist dili kitlesel bir mobilizasyon yaratmak için kullanılmaktadırlar. Sol popülizmde 'karşıt olunan' halk'ın dışında iken, sağ popülizmde bizatihi içindedir. Ancak her iki popülizmde de halkın aktif bir özne olmak yerine nesneleştirildiğini ya da siyasal açıdan pasifize edildiğini söylemek mümkündür. Neoliberal hegemonyanın tüm toplumsal ilişkiler zeminine yayılmış olmasının bunda payı büyüktür. Sağ iktidarlar otoriter biçimde, medya gücünü de ellerine alarak, toplumu neoliberalizmin gereklerine göre yeniden şekillendirirken, toplum da siyasal alandan uzaklaştırılmaktadırlar. Kitlelerin siyasal rolü yalnızca oy verme davranışına indirgenerek, tepkisellikleri ortadan kaldırılmaktadır. Sol kanat ise mevcut siyasal konjonktüre uyum sağlamakta, neoliberal hegemonyaya karşı durmak adına sağlam politikalar üretmemektedir. Bu anlamda Chantal Mouffe (2015:143), sol popülizmin *halk* karşısında konumlandırması gereken muhalifinin neoliberal hegemonyanın devamlılığını sağlayan güçler konfigürasyonu olması gerektiğini vurgular. Böylelikle yükselen popülist dal-

ganın çizdiği sınırlar hegemonya karşısı olduğunda, demokrasiyi demokratikleştirmesi ya da demokrasiyi yeniden anlamlandırabilmesi olasılıklar arasındadır.

Bu çalışmada sağ ve sol popülist dil arasındaki benzerlik ve farklılıkların Türkiye siyasetine nasıl yansıdığı incelenmiştir. Bunun yanı sıra ‘iktidarda popülizm’ ve ‘muhalafette popülizm’ ayrımı üzerinden antagonizmanın nasıl inşa edildiği de karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Bu amaçla 24 Haziran seçimleri özelinde Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce’nin konuşma metinleri popülist söylem temelli olmak üzere analiz edilmiştir. Analizlerde, Laclau ve Mouffe’un öncü olduğu Essex Okulu Söylem Teorisi, Popülizm Teorisi ve Radikal Demokrasi Teorisi’nden yararlanılmıştır.⁴

1. Popülizmin Kavramsal Çerçevesi

21. yüzyılın en popüler kavramlarından olan popülizm⁵, Avrupa’daki sağ partilerden, Latin Amerika’daki sol partilere, ABD’de sistemin her iki partisine kadar pek çok siyasi akım içinde kendine yer bulabilmiştir (Mudde ve Kaltwasser, 2017:1). Popülizm, gücü elinde tutan ya da güç elde etmek isteyen lider(ler)in, çoğunlukla organize olmamış büyük toplulukların desteğini (kurumlar ya da medya yerine) doğrudan iletişim kurarak almak için kullandığı bir strateji (Aslanidis, 2015:9) olarak betimlenmektedir. Bu strateji, fikirleri siyasal bir harekete dönüştürür ve hegemonya mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yönüyle popülizm radikalleşmeye yardımcı olur, çatışmayı siyasete sokarak statükoyu değiştirme amacıyla olan toplumun dışlanmış kesimlerini harekete geçirir (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 3). Levitsky ve Roberts ise popülizmi politik liderlerin seferberlik çağrısı olarak izah eder ki, buradaki seferberlik elitlerin kurulu düzenine karşı yukarıdan aşağıya yönelen bir politik harekettir (Dinç, 2016:7-8). Popülizmde halkın aşağıdan yukarıya isteklerini doğrudan aktarmasına gerek yoktur, çünkü lider onlar için en iyi olanı bilir. Bunu yaparken popülistler, tehdit ve kriz algısı yaratarak toplumun öznelliğini değiştirir. Her siyasi hareket de popülist stratejinin gereği olarak aradığı desteği bulabilmek adına *halkı*, düşman olan *öteki* karşısında konumlandırır.

⁴ Bu teorilerin yabancı yazında ve Türk yazında siyasal hayat üzerinde somut analizi oldukça sınırlı sayıdadır. Kaldı ki, bu teorilerle ilgili akademik yazında metodolojik zayıflık barındırdığına dair eleştiriler de mevcuttur.

⁵ Modern popülizmin ilk örnekleri olarak ABD’de Halk Partisi, Rusya’daki Narodnik Hareketi ve Fransa’da Boulangism hareketi kabul edilir. Bu konuda ayrıntılı bir okuma için Daniel Stockemer’in *Populism Around The World: Comparative Perspective* (Springer, 2019) adlı eserine bakılabilir.

Toplumun genel istekleri ile bağdaşmayan değerleri ve çıkarları olan bu düşman, toplumu etkileyen tüm olumsuzluklardan sorumludur (Jagers ve Walgrave, 2007: 147). 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar geçen süreçte temsil edilecek olan halkın kimlerden oluştuğu, nasıl yönetileceği, yönetimin sınırlılığı vb. konularda demokrasiye yüklenen birçok farklı anlam vardır. Demokrasi ve temsile dair söz konusu tartışmalar bağlamında popülistlerin yapmaya çalıştıkları, temsil edilen halkı doğrudan doğruya kendilerinin belirlemeye çalışmalarıdır ki, demokrasi ile popülizmi ayıran temel husus da tam olarak bu noktada karşımıza çıkmaktadır (Müller, 2017:42).

Müller'e (2017:36) göre popülizm, siyasal dünyanın ahlaken *saf* ve *bütünleşmiş halk* ile ahlaken aşağı olan *yozlaşmış elitler* arasında bir ayrım üzerinden algılanmasıdır. Benzer şekilde Cass Mudde (2004:543) ise popülizmi, toplumu iki antagonistik ve homojen gruba bölen, siyaseti halkın genel iradesinin açıklanması biçiminde kavrayan bir siyasal ideoloji olarak betimler. Laclau ise popülizmi eşdeğerlik kavramı dolayısıyla açıklar. Laclau'ya göre farklı karakterlere rağmen bütün taleplerin bir araya gelme eğilimi vardır ve buna da eşdeğerlik zinciri adını verir. Karşılanmayan talepler, negatiflik temelinde kümelenecek ve sonuç itibarıyla toplum iki kampa bölünecektir: İktidar ve mağdurlar. Popülizm ise bu iki grup arasında bir sınır inşa edilmesine vesile olur (Laclau, 2011:138). Hakim görüş, popülizmin söz konusu grupları *elitler* ve *halk* olarak adlandırdığı yönündedir. Bu ayrım siyaset bilimciler arasında genel kabul görmesine rağmen, elitler ve halkın kim(ler) olduğu konusunda tartışmalar süregelmektedir. Aslında her iki kavram boş bir gösterendir ve içeriği, farklı aktörler tarafından farklı şekillerde doldurulabilmektedir (Kaltwasser ve Mudde, 2012a:151).

Popülizmin merkezi unsurunu teşkil eden halk kavramı, özü itibarıyla kurgusaldır (Mudde ve Kaltwasser, 2017:9). Çünkü her popülistin hitap ettiği *kendi* halkı vardır. Popülizmin toplumu ayırıcı niteliğinin kaynağı da tam olarak budur. Popülistler tüm halka seslenir gibi görünürler ancak esasında hitap ettikleri belli niteliklere sahip olan topluluklardır. Tek iyi ve doğru olan kendi halklarıdır (Müller, 2017:38). Örneğin sağ popülistler için muhafazakâr ve milliyetçi halka hitap etmek, ayrıca halkı yabancılar, göçmenler ve zenginler gibi düşmanlara karşı savunmak esas iken; sol popülistler için dışlanan, sömürülen, baskı altına alınan kesimleri savunma retoriği ön plana çıkmaktadır.

Popülizmde elitler ise yalnızca politik alanda değil, ekonomik, kültürel ve medyatik alanda da toplumun önde gelenleridir (Mudde ve Kaltwasser, 2017:12). Demokrasilerde elitler iktidarı elinde tutmasalar da iktidar

sahiplerinin kararlarına etki ederler. Bu nedenle popülistler, elitlerin halkın çıkarlarını önemsemediği ve ülke çıkarları aksine hareket ettiklerini iddia ederler (Mudde ve Kaltwasser, 2017:12). Dolayısıyla elit kavramının tam olarak neyi ifade ettiği konusu aslında kavramı kullanan popülistlere göre değişmektedir. Örneğin, Latin Amerika’da popülist liderlerce zikredilen elitler mevcut iktidarın lideri ve üyeleri iken, Avrupa’nın sağ popülistlerine göre dış güçlerle işbirliği içindeki politik komploculardır (Kaltwasser ve Mudde, 2012a:166). Yine ABD ve Avrupa’daki Yahudi karşıtı popülist söylemlerde elit olarak kastedilenler, ağırlıklı olarak Yahudi lobisi mensuplarıdır (Mudde ve Kaltwasser, 2017:14).⁶

2. Popülizm - Demokrasi İlişkisi

Çoğulcu demokratik sistemlerin karakteristik özelliği “çatışmanın tanınması ve meşrulaştırılması”dır (Mouffe, 2015:27). Dolayısıyla “liberal demokratik siyaset, diğerlerinin, yok edilmesi gereken düşmanlardan çok fikirlerine karşı mücadele edilmesi gereken ancak bu fikirleri savunma hakkının sorgulanamayacağı muhalifler olarak görülmesini gerektirir. Bunu başka bir şekilde dile getirmek gerekirse, mühim olan çatışmanın ‘antagonizma’ değil, bir ‘agonizma’ biçimini almasıdır” (Mouffe, 2015:27). Oysa antagonistik bir doğaya sahip olan popülizm siyasi rakipleri meşruiyetten yoksun kılar ve onların destekçilerini de halktan saymaz (Müller, 2017).

Siyasal katılımın seçimlerle sınırlı kaldığı, yönetenler ile yönetilenler arasındaki güven ilişkilerinin zedelendiği ve siyasal iktidarların kişiselleştiği durumlarda temsili demokrasiye dair *olması gereken* ile *olan* arasındaki fark giderek büyür ve bu durum popülizmin elini güçlendirir (Yılmaz, 2017:38). Özellikle seçim odaklı demokrasi kavrayışı, popüler demokrasi-nin anayasal olanla dengelenemediği bir sonuç yaratır (Mair, 2000:1). Şu durumda popülizmin demokratik sistemlerde var olmasının en temel sebebinin, demokrasi-nin işleyişinin demokratik ideallerden sapması olarak işaretlenebilir. Robert Dahl’ın da belirttiği üzere her ülkede var olan demokratik düzen ile ideal demokratik düzen arasında önemli bir boşluk bulunur

⁶ Pierre Ostiguy ise popülizmdeki halk ve elitlerden oluşan iki kutbu, kültürel ve siyasal olarak *yüksek* ve *alçak* ekseninde değerlendirmiştir. Ona göre elite/yüksektekiler kültürel olarak terbiyeli bilgili, parlatılmış, akılcı ancak katı, esnemez, mesafeli ve sıkıcı olarak tasvir edilmiştir. Alçaktakiler/halk ise kaba, kültürel olarak popüler beğenileri olan, dünyevi ve kültürel olarak yerelci olarak tasvir edilir. Popülist siyasetçiler yüksek’ten gelseler bile alçak’takileri överek yüksek karşıtlığı ile siyaset yaparlar (Ostiguy, 2017: 78).

(Parlak ve Yıldırım, 2018). Popülizm bu boşluktan yararlanarak ortaya çıkar. Canovan bu bağlamda popülizm ile demokrasi arasında özsel bir karşıtlık olmadığını, çünkü popülizmin demokrasinin düzeltici ve pragmatik yönleri arasındaki gerilimden türediğini belirtir (Canovan, 1999:7). Laclau da hegemonyanın işleme mantığından bahsederken toplumsal yapının radikal bir biçimde bozulduğu durumlarda düzen ihtiyacının doğduğundan ya da düzen vaadinin, somut içeriğin önüne geçtiğinden bahseder. Düzen vaadi bir tür boş gösterendir ve vaadi olumsuzlayan duruma gönderme yaparak varlık kazanır (Laclau, 2012:147). Kısacası popülistler, var olan demokratik düzenin başarısızlıklarından beslenirler.

İdeolojik ayrımların ön planda olmadığı ve parti programlarının ideolojiye göre değil koşullara göre şekillendiği günümüz liberal demokratik sistemlerinde partiler, seçim kazanma odaklı bir anlayışla koalisyonlar kurmakta, politik pazarlama faaliyetleriyle ilgilenmekte ve ikna tekniklerine odaklanmaktadır. Partiler için önemli olan yalnızca popüler taleplerin dile getirilmesidir (Mair, 2000:6). Rosenau'ya göre “temsil, çıkarların çevirisi haline gelmiştir ve yasama kurumları, propagandaların sunulması için elverişli platform yaratan sahnelere dönüşmüştür. Hiçbir anlamlı fikir alışverişi cereyan etmemektedir. Kimse farklı bakış açılarıyla aydınlatıcı tartışmalara girip fikrini değiştirmemektedir” (Rosenau, 2004:151-152). Böylesi bir siyasal mücadele, partilerin seçmenleri tatmin edebilecek çıktılar üretme kapasitelerini sınırlandırmakta, beraberinde siyasal sistemin merkez/büyük partileri başta olmak üzere siyasi partilere yönelik ciddi bir güvensizlik duygusu doğmakta; parti ideolojilerinin ve programlarının bulanıklaşması ise üye ve seçmenlerin parti aidiyetlerini ve sadakatlerini zayıflatmaktadır (Çitçi, 2008:12-13). Diğer bir deyişle, liberal demokratik sistemlerde liberalizm ve demokrasi arasındaki gerilime odaklanılması gerekmektedir. Zira günümüz seçimli siyaset anlayışı, yurttaşlara öncelikle ekonomik vaatler sunmayı zaruri kılmaktadır. Bu vaatler arasında işsizlik ve yoksulluk sorunlarının çözümü, kaynakların adil bölüşümü ve fırsat eşitliği ilk sıralarda yer alır. Devletin bu yönde sosyal müdahaleleri göz önünde tutulduğunda, seçim demokrasisi ile liberalizm arasında paradoksal bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Müller (2017:96), popülizmin cazibesinin, demokrasiye dair tutulmamış ve mevcut düzenlerde tutulması bir bakıma mümkün olmayan vaatlerle ilgili olduğunu iddia eder. Mudde (2004:559) de siyasal sistemde ideoloji ya da programların yarışmasından ziyade vaatlerin yarışmasının ve üstelik vaatlerin gerçekleştirilemeyişinin

popülizmi daha da güçlendirdiğini vurgular. Mouffe *Demokratik Paradoks* adlı çalışmasında bunu farklı bir bağlamda şu şekilde ifade eder:⁷

“Özgürlük ve çoğulculuğa vurgu yapan liberalizm ve eşitlikle halk egemenliğini öne çıkaran demokrasi. İkisinin de güçlü olduğu önemli noktalar olsa da bu iki gelenek hiçbir zaman tam olarak uzlaştırılmaz. Zira özgürlük talepleriyle eşitlik talepleri arasındaki gerginlik, liberal demokrasi tarihine damgasını vurmuştur” (Mouffe, 2015:144).

Popülizmin demokrasi için “tehdit oluşturduğunu” belirten Müller’e göre demokrasi, “özgür, eşit ve aynı zamanda indirgenemez bir çeşitliliğe sahip yurttaşlar olarak birlikte yaşam için adil koşullar bulma ihtiyacının tanınmasını ve çoğulculuğu gerektirir. Oysa popülizm, daima çoğulculuk karşıtı ve otoriterlik eğilimleri olan özgül bir kimlik siyasetidir” (Müller, 2017:15-16). Özellikle dinsel ve/veya etnik olarak kutuplaşmış bir toplumda, azınlık etnik/dinsel-kültürel grupları antagonize eden, kimliklerini bastıran ya da inkâr eden ve yerli, gerçek halk olarak etnik/dinsel çoğunluğa yaslanan bir iktidarın dili olduğunda, otoriter bir rejim doğurur (Ateş, 2007:110). Tam da bu nedenle popülizmin liberal sistemlere özgü olduğunu iddia eden Wallerstein’e göre popülizm, kitlelerin burjuvazinin kurduğu düzenin içinde kalmasını sağlayacak emniyet sübaplarından biridir (Wallerstein, 2009:108). Kitleler popülist siyaset sayesinde asıl meselelerden uzaklaşmakta, sistemi radikal bir değişikliğe götürecektir eylemlerden ve fikirlerden kaçınmaktadır. Sonuçta popülizm, taleplerin olumlu ya da olumsuz anlamda biçimlendirildiği ve temsil alanının sembolik ve söylemsel unsurlarla siyasallaştırıldığı bir alan yaratır (Stavrakakis, 2015:275). Böylesi bir ortamda *biz* ve *onlar* ikiliği üzerinden yürütülen siyaset halkı cisimleştirir. Mouffe, *biz* - *onlar* ayrımı üzerinden yürütülen siyaset biçimini “siyasetin ahlaksallaştırılması” olarak açıklamıştır. Mouffe’ya göre, toplumun sorunlarına siyasi çözümler üretememenin bir sonucu olarak siyaset ahlaki zeminde değerlendirilir ki, böylesi bir zemin de *muhelif* yerine *düşman* yaratan bir anlayış ortaya çıkarır (Mouffe, 2015). Böylece seçimler sadece oy verme davranışına indirgenir ve pasifize edilen halk da lider ile

⁷ Radikal demokrasi ve sol popülizm, popülist momentini demokrasiye yönelik bir tehdit olarak algılamak yerine, onun demokrasiyi radikalleştirmek için bir fırsat sunduğunu düşünür. Bil-hassa Mouffe’un, sol popülizme yönelik yaklaşımı ile demokrasinin radikalleştirilmesi için popülist bir stratejiyi teşvik ettiği (Mouffe, 2019: 92) belirtilmelidir. Tamamıyla başarılı sayılabilecek bir örnek olmasa da sol popülizm yoluyla demokratik ideallerin gerçekleşmesi ve kolektif iradenin yaratılması olanaklı görünmektedir.

özdeşleşir. Bilhassa sağ popülizmde lider-halk özdeşliği ile liderin halk iradesinin vücut bulmuş hali olduğu inancı doğar ve bu da liderin meşruiyetini sorgulanamaz kılar (Yılmaz, 2017:46-47).

Popülizm her zaman kendilerini halkın sesi olarak gören güçlü liderlerle anılır. Popülist liderler, en sıradan insanları yönetecek olan en olağanüstü lider(ler)i gerektirir (Mudde, 2004). Popülist liderden beklenen, karizmadan ziyade politik ve seçimsel başarıdır (Pappas, 2016:10). Fakat yine de popülist liderin her bireyle bir şekilde bağı olduğu hissini yaratması gerekir. Popülizmde lider geleneksel politikacı sıfatından farklı olarak, çok sayıda anlamın atfedilebileceği bir semboldür. Kendini, var olan politik düzenden ve politikacılardan farklı bir yerde konumlandırır (Panizza, 2005:23). Bu nedenle hiç kimseye danışmadan ve korkusuzca, üstelik hızlı ve radikal kararlar alabilirler (Mudde ve Kaltwasser, 2017:64). Popülistlere göre halkla lider arasında araçlara da gerek yoktur. İhtiyaç duyulan tek şey halkı iyi tanıyan bir liderdir (Mudde, 2004:558). Lider, çoğunlukla sağ popülizmde karşılaşıldığı üzere halkın tamlığını/homojenliğini kendinde sembolleştirerek var eden, siyasal faaliyetlerini halk için ve halk adına yaptığı izlenimi yaratan, kendi yargı ve kanaatlerini halkın yargı ve kanaatlerinin bir yansıması olarak sunan ve yarattığı karizmatik imaj ile temsil sürecinin kritik bir unsuruna dönüşen aktördür (Yılmaz, 2017:47). Halk ve lider arasındaki temsil ilişkisi de buna bağlı olarak bir tür özdeşlik ilişkisine dönüşür. Bu özdeşlik ilişkisi özellikle kriz zamanlarında rasyonel otorite ve bürokratik kurumların gözardı edilmesine ve yönetim anlayışının lider odaklı bir hal almasına neden olur.

Popülistler söylem yoluyla yalnızca kitle desteği almaya çalışmazlar, fakat aynı zamanda kitlelerin öznelliğini de yaratır ya da değiştirirler (Moffit ve Tormey, 2014:389). Jagers ve Walgrave gibi yazarlar popülist söylemi politik aktörlerin sıklıkla halka atfı yaptığı bir iletişim şekli olarak tanımlamışlardır. Onlara göre popülist söylemi tüm diğer söylem türlerinden ayıran unsur halka referanstır (Jagers ve Walgrave, 2007:5). Halk'ın kimleri kastettiği konusu ise daha çok söylemi kullanan aktörlerin ideolojik doğasına göre belirlenir. Laclau'nun da dahil olduğu Essex okulunun popülizm çalışmalarında popülist söylem, her siyasi hareketin doğasında bulunur ve toplumu antagonistik bir şekilde ayırırken var olan öznellikleri de inşa eder. Kamusal alanın kararlarını etkileyerek onu hegemonize eder (Stavrakakis ve Thomas, 2016:3). Dolayısıyla Laclau'ya göre siyasi bir hareketin popülist olup olmadığını tartışmak yersizdir. Asıl soru "bir hareket ne derece popülisttir?" olmalıdır. Bu soru da "eşdeğerlik mantığı, hareketin söyleminde ne derece baskındır?" sorusuyla özdeşdir. Şu durumda Lac-

lau’ya göre, bir dizi söylemsel pratiğin var oluşu, popülizmi varlığına işa-rettir (Laclau, 2011:142-143). Bu söylemsel pratikler sağ ve sol ekseninde farklılaşabildiği gibi, iktidar ve muhalefette izlenen popülist söylemsel pratikler de değişebilir.

2.1. İktidarda Popülizm

‘İktidarda popülizm’ ifadesi, bir siyasal aktörün iktidarda iken popülizme ne ölçüde ve ne şekilde başvurduğunu belirlemek üzere kullanılmaktadır. Birçok siyasal aktör muhalefette izlediği popülist siyasete iktidara geldikten sonra da devam eder. Ancak uygulanan popülist politikanın içeriği değişir. Laclaucu bağlamda iktidarda popülizm, hâlihazırda inşa edilmiş yeni bir rejim veya inşa edilmiş bir rejimin kurumsallaşması anlamından uzak, bir siyasal yönetimin eşdeğerlik mantığının farklılık mantığına baskın olduğu durumlarda siyasal iktidarını yerleştirmek ve güçlendirmek amacıyla uygulamaya koyduğu siyasal pratiklerdir (Kalaylıoğlu, 2017:78). Müller’e göre iktidarda popülizmin üç temel özelliği vardır. Birincisi; popülistler güç sahibi elitler haline geldiklerinde de elit karşıtlığı etrafında şekillenen politikalarına devam ederler. Zira hükümetteki başarısızlıkların sorumlusu olarak içerde ya da dışarıdaki gizli elitleri gösterirler. İkincisi, popülistlerin kendilerini ahlaken halkın yegâne meşru temsilcileri olarak görmeleridir (Müller, 2015:12-13). Üçüncüsü ise sivil toplumun bastırılmasıdır. Popülistler ahlaki temsil iddialarını zayıflatan sivil toplum ve muhalefeti, varlıkları için tehdit olarak görürler. Bu nedenle onların ‘düzgün’ insanlarla ilgisi olmadığını iddia ederler (Müller, 2015:14). Hatta birçok popülist lider kendilerine olan muhalefeti dış güçlerle ya da teröristlerle işbirliği içinde olan hainler olarak damgalar. Kamusal kanaatleri dönüştürerek halkı tekleştirmeye çalışan popülist iktidarlar, yürütmeyi güçlendirerek muhalefeti göz ardı ederler. Böylelikle demokrasi, lidere yönelik bir plebisite dönüşür ve halk ise yalnızca oy veren pasif nesnelere haline gelir (Yılmaz, 2017:43).

İktidardaki popülizm, siyasal iktidarın uygulanmasının yer tutmaktan ziyade bir mülk edinme olarak algılanmasına kapı aralar ki, bu da devlet kaynaklarının pedersahi kullanımını teşvik eder (Kalaylıoğlu, 2017:96). Hatta Mudde ve Kaltwasser (2017:91), Macaristan örneğinden hareketle, popülist liderlerin iktidara geldiklerinde demokratik kuvvetler ayrılığı ilkesine ciddi derecede zarar veren yeni yasalar getirdiklerini ve günah keçi olarak gördükleri bir kısım yurttaşı dışarıda bırakarak devlet organlarının kontrolünü ele geçirdiklerini de iddia etmektedir.

2.2. Muhalefette Popülizm

Popülizm modern demokrasilerde kurumlara ve siyasal elitlere duyulan güvenin azalması, demokratik meşruiyet zemininin aşınması, temsil krizi ve ideal demokrasinin radikalleşmesi gibi gelişmeler sonucunda ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2017:41). Diğer bir deyişle, mevcut düzenden duyulan hoşnutsuzluk popülizmin ortaya çıktığı koşulları oluşturur. Nitekim Laclau da eski yapıya mahsus belli ölçüde var olan bir bunalımın, popülizmin zorunlu önkoşulu olduğunu belirtir (Laclau, 2007:197). Demokrasilerde mevcut düzende talepleri karşılanmamış olan kesimin 'kümelenmesini' sağlayan muhalefet partileridir. Popülist muhalefetler, bu kümelmenin içsel bir sınır etrafında kuruluşunu sağlar. Nitekim böylesi bir antagonizmanın varlığı popülizm için zaruridir (Laclau, 2011:139). Popülist muhalefet partileri bu sınırı inşa ederken halk'ı gerçekte onu temsil etmeyen iktidar karşısında konumlandırır. Halk'ın gerçek anlamda temsil edilmesini amaçlarlar (Müller, 2017:80). Onlara göre çoğunluk sessiz olduğundan kendilerini gerçekten temsil eden bir lidere sahip değildir.

Muhalefet popülizminin iktidarı elde etmek için kitle desteği alma amacıyla kullandığı siyasi pratikler ve söylemler, iktidarını yerleştirme amacı taşıyan popülist iktidarlardan bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Örneğin, kurum karşıtlığı söylemine iktidar popülistleri mesafeli yaklaşırken muhalefet popülistleri sıklıkla başvurur. Popülist muhalifler bilhassa iktidarın egemenliğinde olan parlamentoya, bürokrasiye ve yargıya karşı savaş açarlar ve bunun için halktan güç aldıklarını söylerler. Bu sayede siyasette gözardı edilen sorunlara dikkat çekilmesini ve marjinal grupların fark edilmesini sağlayabilir (Gidron ve Bonikowski, 2013:19). Benzer şekilde Kaltwasser ve Mudde (2012b:16) de bu durumun demokrasi için olumlu etkileri olduğunu belirterek, muhalefette popülizme daha pozitif yaklaşmaktadır.

3. Cumhurbaşkanı Adaylarının Seçim Konuşmalarının Analizi

Bu çalışmada amaç, popülizmin sağ iktidarların aracı olduğunda otoriterleşme eğiliminin güçlü olduğunu, sol kanat tarafından kullanıldığında ise sistemin çarpıklıklarını ortaya koyup, dışlanmış kesimlere dikkat çekilmesini sağlayabilecek bir araç olabileceğini göstermektir. Bu maksatla çalışmada iktidar partisi AKP ve ana muhalefet partisi CHP adaylarının konuşmaları analiz edilmiştir. Böylece sağ ve sol eksenlerde popülizmin ele alınış biçimlerindeki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüz

demokrasilerinde siyasal alanın belirleyicilerinin partiler ve kurumlardan ziyade kişiler olması, bu tür bilimsel araştırmaların kişiler üzerine odaklanmasına neden olmaktadır. Yves Meny ve Yves Surel’in popüler demokrasi olarak adlandırdığı böylesi bir durumda siyasal alan kendi ideolojik, politik ve sosyal düzenini kurmaya çalışan grupların mücadele alanı olmaktan çıkmaktadır (Mair, 2000: 2). Gerçek alternatifler arasından bir tercih sunamayan seçim sistemi ise yalnızca mevcut hegemonyanın güçlenmesine hizmet etmektedir (Mouffe, 2015:146).

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yapılacak olan söylem analizi, Laclau ve Mouffe’un *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı çalışmada ortaya koydukları Essex Okulu yaklaşımına dayandırılacaktır. Bu doğrultuda aday konuşmaları, Essex okulunun iki önemli ölçütü olan ‘halk’ ve ‘halk iradesi’ne yapılan atıf ile halk ve elitler/kurulu düzen arasındaki antagonistik ilişki doğrultusunda analiz edilmiştir.

Laclau ve Mouffe’ya göre toplumsal gruplar ve özne konumları daima politik söylemsel süreçlerde yaratılır (Durna ve Kubilay, 2010:55). Bu nedenle politik özneler artık sınıfsal değil, “karmaşık kolektif iradelerdir” (Laclau ve Mouffe, 2008:87). Özne konumları ise sabit değil, ilişkisel ve değişkendir (Şentürk, 2016:34). Toplumu bölen nesnel yasaların olmadığını belirten yazarlara göre hegemonya, “farklı mücadele ve özne konumları arasındaki eklemlenmelerin belirlenmemişliğinin ve parçalanma deneyiminin egemen olduğu bir bağlamda ortaya çıkacaktır” (Laclau ve Mouffe, 2008:22). “Hegemonik eklemlenmenin oluşabilmesi için antagonist güçlere ve bu güçler arasındaki sınırların belirsizliğine ihtiyaç vardır. Bu noktada hegemonik pratikler, toplumsalın tamamlanmamış ve açık karakterini gerektirir. O halde sabit olmayan öğelerin oluşturdukları bir alan, bu öğelerin eşdeğerlilik ve farklılık temelinde hareket ederek taraflardan herhangi birine ait olabilmesinin mümkün olması ve bu tarafların da değişken bir şekilde sürekli yeniden tanımlanmaları hegemonya oluşumuna imkan vermektedir” (Laclau ve Mouffe, 2008:216).

Laclau ve Mouffe’un söylem teorisine göre hegemonyayı oluşturmak ve karar alma mekanizmalarını etkilemek için kullanılan bir söylemi diğer söylemlerden ayıran düğüm noktaları vardır (Laclau ve Mouffe, 2008:112). Düğüm noktası, diğer gösterenlerin etrafında sıralandığı ve anlamını bu noktayla olan ilişkisinden alan merkezi bir gösterendir. Ancak içi boştur. Essex söylem analizi, boş gösteren olan düğüm noktalarının söy-

lemsel alanda nasıl anlamlandırıldığı ve bu anlamın zamana göre nasıl üretildiği konusunu irdeler. Aynı boş gösterenin farklı söylemsel alanlarda nasıl inşa edildiğini karşılaştırmalı bir yolla ortaya koyar. Laclau'nun söylem teorisinin ana odak noktalarından biri olan popülist söylemin düğüm noktaları ise halk, eşdeğerlik bağı ve içsel bir sınıra duyulan ihtiyaçtır (Laclau, 2007: 112). Aşağıda farklı siyasi görüşe ve konuma sahip iki adayın, söylemlerindeki düğüm noktaları ve bunu nasıl anlamlandırdıkları analiz edilmiştir.

3.2. İktidarda Popülizm: Erdoğan'ın 24 Haziran Seçim Konuşmalarının Analizi

3.2.1. Erdoğan'ın Söyleminde 'Halk'

Popülizmin önkoşullarından biri olan halk'ı temel bir kategori ya da düğüm noktası yapmayan popülizmden bahsetmek olanaklı değildir. Başka bir ifadeyle her türden popülizmin boş göstereni halk'tır (Ateş, 2017). Erdoğan'ın söylemlerinde *halk* kavramı çoğunlukla *millet* olarak karşılık bulunmaktadır. Ancak millet kavramı burada milliyetçi bir ideolojinin ifadesi olarak değil, grup birliğini inşa etmenin bir yolu olarak kullanılmaktadır (Laclau, 2007:91). Nitekim popülizm, özsel bir kimliğe sahip organik bir birlik olarak halk kavrayışının kurucusudur (Ateş, 2017:110). Erdoğan'ın hemen her mitinginde kullandığı 'tek millet, tek devlet, tek bayrak' ve 'benim milletim' ifadeleri bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Erdoğan, seçim konuşmaları boyunca millet ile homojen ve organik bir topluluğa atıfta bulunmuştur. Milleti dinsel-ulusal bir cemaat imgesine göre biçimlendiren Erdoğan, kamusal alanı da dinsel-kültürel sınırlarla çerçevelemektedir (Ateş, 2017:121). Bu tespit, sağ popülizmin kimlik siyaseti ekseninde kurgulandığını göstermesi adına da anlamlıdır.

3.2.1.1. Tek Baskın Eşdeğerlik ya da Ahlaki Gerçeğin Tek Kaynağı: 'Benim Milletim'

Laclau'ya (2007:145) göre "siyasetin ve popülizmin varoluş koşullarının özdeş olduğunu görmek zor değildir". Çünkü "her ikisinde bir yandan toplum içindeki bir kesim (mazlumlar) diğer yandan ise kendini antagonist bir şekilde toplumun tüm kesimini temsil ediyor gibi sunan bir aktör olarak, muğlak bir (demos) halk vardır". Muğlak halkın tam olarak kimi ifade ettiği demokratik sistemlerde açık uçludur. Zira demokrasi "kavranamaz,

kontrol edilemez bir toplum içinde halkın egemen olduğunun kabul edildiği fakat bu egemen halkın kimliğinin sürekli sorgulanmaya açık olduğu ve bu kimliğin sonsuza kadar belirlenemez kalacağı bir deneyimi başlatır” (Müller, 2017:89). Popülist siyasetin hüküm sürdüğü sistemlerde ise *halk* belirli bir kesimi temsil eder, fakat tamamını temsil ettiği iddiasını taşır.

“...benim sevgili milletimle biz beraber olalım. Ya sizin evladınız olmak var ya ayrı bir bahtiyarlık, bu ne güzellik ya Rabbi? Sizle beraber yürüdükten sonra evelallah... ‘Yürüyeceksin millet yürüyecek arkanda’, böyle dedik, böyle yürüdük” (*Bursa, 11.06.2018*).

“Sizlerle iftihar etmeyeceğim de, kimlerle iftihar edeceğim. Bu yağmura rağmen sizler dediniz ki, o Rabbimin rahmeti. Bu rahmetle beraber siz de Yenikapı Meydanı’nda buluştunuz. Bu milletin bir ferdi olmaktan iftihar ediyorum (...) İnşallah bu bayrağı sonuna kadar dalgalandırmaya, bizleri güçlenerek bu yolda devam etmeyi nasip eyle” (*İstanbul Mitingi, 17.06.2018*).

Yukarıdaki ifadelerde bilhassa sağ siyasetin semboller ve kutsallık gibi duygulara hitap eden araçları kullandığı ve kendini toplumun yegâne temsilcisi olarak gösterdiği bir popülizmi görmek mümkündür. Erdoğan *dava, millet ve kurtuluş* adına hareket ettiğini iddia ederek, *temsili* adeta simgesel bir hale dönüştürmektedir. Zira demokrasinin sorunlu olduğu ülkelerde iktidarlar genellikle temsilin geçici niteliğini gözardı ederek, ebedi ve ezeli temsil hakkına sahip oldukları izlenimini yaratırlar. Bu nedenle tüm ülkeye mal olmuş olan değerleri kendi siyasi hareketinin unsuru olarak gösterirler.

Sağ popülizm kendi halk’ını inşa ederken milliyetçi ve/veya dinsel duyguları kullanırken, yarattığı kimliğe ahlaki bir boyut da kazandırır. Müller’e göre popülistler için kendileri dışında hiç kimse ahlaki değildir ve yürütülen siyaset/siyasi mücadele ahlaklı ve ahlaksızlar arasında olagelmektedir (Müller, 2017:41). Erdoğan da mitinglerde ‘irade, ‘erdem’ ve ‘cesaret’ gibi ifadelerle kendi kitlesini ahlaki anlamda üstün bir şekilde nitelendirerek, karşıtları ile kendi kitlesi arasında ahlaki bir ayırım yapmıştır. Laclau’ya göre “(...) kısmi bir nesneye duygusal yatırım olmaksızın popülizm mevcut değildir”. Burada kısmi nesne ile kastedilen popülistlerin halk’ıdır, bütünmüş gibi olma iddiasındaki parçadır. Bunun için o parçanın saygınlığının yüceltilmesi gerekir (Laclau, 2007:138-139). Örneğin Erdoğan’ın Adana mitinginde (19.06.2018) katılımcıları ‘*nur yüzlü pir-i fanilerimiz*’ olarak nitelendirerek, muhalefetin bu milletin asaletini ve cesaretini öğrenemediğini dile getirmesi, ahlaki bir karşıtlık yaratma gayreti olarak

okunabilir. Yine başka bir mitinginde kullandığı şu ifadeler ise duygusal bağ kurduğu *halk*'ını, başarısız ve bilgisiz olarak nitelendirdiği *muhalifet* karşısında konumlandırmaktadır:

“Ben size aşığım. Aşkına koşan yorulmaz. Onun için de yorulmak nedir bilmiyoruz. Siyasette hiçbir başarısı olmayan, elif görse mertek zanneden, milletten, ülkenin gerçeklerinden habersiz her telefona inanan bu şahısla bizim kaybedecek vaktimiz yok” (Aksaray, 02.06.2018).

Popülistler tarafından yürütülen siyaset açıkça, ‘ahlaklı ve ahlaksız, saygın ve yozlaşmış’ başka bir deyişle ‘bir önemi olanlar ve olmayanlar’ arasında ayrımlara dayanır (Müller 2017:41). Çünkü popülizmde bir toplum kendi tutarlılığına dair anlayışa nüfusun bir kısmının şeytanileştirilmesi yoluyla varır (Laclau, 2007:88). Erdoğan, rakibi İnce ve destekçilerini ‘haysiyet cellatlığı’ndan başka bir şey bilmediğini iddia ederek (Eskişehir, 12.06.2018) hemen hemen her mitinginde kullandığı ‘yalancı’, ‘iftiracı’ gibi damgalarla ahlak-dışı ilan etmiştir:

“Bunlarda terbiye diye bir şey yok, ahlak diye bir şey yok. Ne olacak, 24 Haziran’da sizleri inşallah benim milletim sandığa gömecek” (Denizli, 10.06.2018).

“Her şeyden önce Türkiye’nin yönetimini biz ahlaki değerler noktasında ideal olanlara vermek durumundayız. Ahlaki noktada kendini ispat edemeyenlere benim bu ülkem teslim edilemez” (Gaziantep, 21.06.2018).

Erdoğan, bir tarafı yüceltirken diğer tarafı düşmanlaştırma stratejisinde 15 Temmuz darbe girişimini de kullanmaktadır. Darbeye karşı koymak için sokağa çıkan vatandaşları kendi tarafında gören Erdoğan, muhalif kitleyi ise darbe yanlısı olarak betimlemektedir:

“İstanbul’un Bağdat Caddesi’nde tanklar geçerken, birileri o tankların geçişini alkışlıyordu. Ama bir diğer tarafta da hamdolsun bu tencereciler, tavacılar, şucular, bucular varken, bu Anadolu’nun evlatları da tankların, F-16’ların, helikopterlerin karşısında o gece yılmadan, usanmadan şehadete yürüdü” (Ankara, 09.06.2018).

Erdoğan’ın, şeytanlaştırmak istediği rakiplerini darbeye karşı gelmedikleri iddiasıyla ‘korkak’ olarak nitelendirip onlara karşı suçlayıcı bir tavır sergilemesinde, sivil toplumdan gelen itirazları kabullenememe sorunu önemli bir etkidir. Müller’in de belirttiği üzere popülistler için sivil toplumdan gelen itiraz, ahlaki ve sembolik sorun yaratır. Bu itiraz halkın ah-

laki temsiline münhasırlığına dair iddialarının altını oyar. Bu nedenle popülistler muhalif sesleri itibarsızlaştırma yoluna giderler (Müller, 2017:66).

3.2.1.2. Özdeşleşme: “Duygularım duygunuzdur, duygularınız duygumdur”

Laclau, lider ve halk arasındaki özdeşleşmeyi açıklarken Freud’dan hareketle şöyle der: “Ne zaman güçlü bir lidere duyulan ihtiyaç bireyi yarı yolda karşılarsa, lider, yönetmesi beklenenlerle paylaştığı özellikleri, özellikle belirgin bir tarzda sergilediği takdirde kabul görecektir. Bir başka deyişle, önemli ölçüde, liderle eşdeğerdirler, yani, lider eşitler arasında ilk haline gelir” (Laclau, 2007:76-77). Lider halk’ın ne istediğini tam olarak bildiği ve ifade edebildiği izlenimi yaratır. Müller’e (2017:49) göre de popülist lider, halkın her zaman ne düşündüğünü doğru bir şekilde anladığını ve ifade ettiğini iddia eder. Erdoğan’ın “duygularım duygunuzdur, duygularınız duygumdur” (Kahramanmaraş Mitingi, 21.06.2018) sloganı, tam da böylesi bir anlamı karşılamaktadır. Bir parçanın bütüne egemen olduğu ya da bir bütünmüş gibi işlev gördüğü durumda duygunun önemi gözardı edilmez (Laclau, 2007:130). Nitekim Laclau’ya göre popülizm ontik değil, ontolojik bir kategoridir (Laclau, 2011:13). Çünkü popülist siyasette kurgusal olan içerik, nesnel gerçeklikten kopabilir. Bu demektir ki *halk* inşa edilirken mevcut nesnel koşullar değişebilir. Bu nedenle grup birliği ya da eşdeğerlik zincirinin devamı için duygusal bağlılık gereklidir. Erdoğan’ın şu ifadeleri bu tespiti iyi bir örnek teşkil etmektedir:

“Siyaset, kalp, sevda işidir. Vatandaşıyla gönül bağı kuramamış birisinin, siyasette başarı şansı yoktur” (*Hatay, 07.06.2018*).

3.2.2. Antagonizma ve Eşdeğerlik Mantığı

Laclau’ya göre toplumsal inşa etmenin birinci biçimi fark mantığı, ikincisi ise eşdeğerlik mantığıdır. Kurumsal söylemlerde farklılık mantığı, popülist söylemlerde ise eşdeğerlik mantığı hakimdir. Eşdeğerlik mantığının fark mantığı aleyhine genişlemesi popülizmi ortaya çıkarmaktadır (Laclau, 2007:96). Burada eşdeğerlik zinciri ile halk, farklılık ile anlatılmak istenen ise halk’ın dışında kalanlardır. Temsili demokrasilerde popülist iktidarlar kendi destekçilerini halk olarak görüp diğerlerini yok saymakta ya da düşmanlaştırmaktadır. Bu durum toplumsal alanı antagonist biçimde bölmektedir. Antagonizma yaratılırken siyasi aktörler din ve etnisiye üzerinden yürütülen kimlik siyaseti, mağduriyet söylemi, kriz ve kaos

söylemi gibi yollara başvururlar. Böylelikle *biz* ve *onlar*'ın temsil ettiği alanın sınırları keskinleştirilmekte, siyasal alan adeta bir savaş alanına dönüştürülmektedir.

3.2.2.1. Din ve Demokrasi Üzerinden Mağduriyet Söylemi

Popülistler iktidar olsalar da, halkın desteğinin devamı için mağdur gibi görünmekten vazgeçmezler (Müller, 2017:60). Bu maksatla *öteki* inşasında gündelik dilin yanı sıra geçmişçi çağırان bir dile de sıklıkla başvururlar (Baştürk, 2014:146) ve geçmişteki mağduriyetlerinden *öteki*'ni sorumlu tutarlar. Erdoğan, Kısakürek'ten mülhem “*öz yurdunda gariipsin, öz vatanında parya*” seslenişini (bilhassa imam hatip ve başörtüsü meselesi üzerinden) yürüttüğü mağduriyet siyasetinin sembolü haline getirmiş, bu yolla toplumu seküler-elit karşısında mağdur-muhafazakârlar olarak antagone etmiştir. Mağdur özne, geçmişe baktıkça mağduriyetini hatırlar ve kutsar (Parlak ve Uz, 2016:83-84). Bugüne bakışımı da geçmişteki mağduriyetine duyduğu hınç şekillendirir. Geçmiş, eski husumetleri yeniden canlandırان ayrımcı ve ayrıştırıcı bir tarih okumasıyla ve milliyetçi-muhafazakârlar bir dil içinde üretilir (Barkot, 2019:77). Erdoğan 24 Haziran mitinglerinde de geçmişteki mağduriyetlerin sorumlusu olarak gördüğü CHP'ye karşı kitleleri politize etmektedir:

“Elin topraklarında benim kızlarım başörtüsüyle okudu, üniversiteyi bitirdi ve dünyanın en saygın üniversitelerini bitirdiler, aynı şekilde oğlum en saygın üniversiteyi bitirdi ama gel gör ki öz yurdunda gariipsin, öz vatanında parya, kendi ülkemde benim kızlarım üniversiteye gidemedi. Bu garipliği yaşadık mı bu ülkede? Yaşadık” (*Aksaray Mitingi, 02.06.2018*).

“Tek parti CHP'si yıllarında biliyorsunuz milleti inim inim inlettiler. Kalkınma hamlemizi durdurdular. Bu ülkede 18 yıl boyunca Allah-u Ekber nidasını minarelerimize çok görenler şimdi yeni baskıların, yeni yıkımların hesabını yapıyorlar. Bunlar, ezanı Türkçe okutanlar değil mi? Biliyorsunuz, imam hatiplerin israf olduğundan bahsediyorlar”(*Kocaeli Mitingi, 10.06.2018*).

Mağduriyet siyasetinde mazlumlar, ellerine geçirebildikleri diğer tüm mazlumluk örnekleriyle özdeşleşmeye çalışırlar (Açıkel, 1996:172). Zira Umberto Eco'nun (2012:149) belirttiği üzere “kurban rolü oynamak popülizmin tipik bir özelliğidir. Kendimizi yüceltmek için bizden nefret edenlerin ve kanatlarımızı kesmek isteyenlerin olduğunu göstermek gerekir.

Her ulusal ve popülist coşku, sürekli bir engelleme durumunun yaratılmasını ister”. Bu doğrultuda Erdoğan’ın dinin yanı sıra demokrasi kavramı üzerinden mağduriyet söylemine başvurduğu belirtilmelidir. Bilhassa geçmişti hatırlatarak (*mazlum*) Menderes dolayısıyla zalim ilan ettiği CHP’yi sıklıkla demokrasi düşmanı ve darbeci olarak yansıtmaktadır. Geçmişin mazlumu (DP) ve bugünün mağduru (*AKP iktidarı*) arasında kurduğu bağ ile kutuplaştırıcı söylemi apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır (Parlak ve Uz, 2015:88):

“Bunların en büyük hizmetleri darbe şakşakçılığı yapıp başbakan astırmak” (*İstanbul Mitingi, 17.06.2018*).

“CHP'nin faşist, baskıcı karakteri yıllar geçse de asla değişmiyor. Her seferinde çuvallasalar da iftira ve yalan siyasetlerinden bir türlü vazgeçemiyorlar. Dün merhum Menderes'e iftira atıyorlardı, bugün bize atıyorlar. Dün hizmetlerinden dolayı merhum Özal'ı eleştiriyorlardı, bugün bizi eleştiriyorlar” (*İstanbul Mitingi, 17.06.2018*).

“Ey Muharrem; Menderes ve arkadaşları ipe götürülürken siz ne yaptınız? Arkadan siz de desteklediniz. Çünkü ‘Sizi buraya getiren zihniyet öyle emretti’ dediler ve ipe götürdüler. Siz, tarihe kendinizi affettiremeyeceksiniz” (*İstanbul Mitingi, 17.06.2018*).

3.2.2.2. Ezeli Düşman CHP ile Ebedi Mücadele

Biz ve onlar ayrımı üzerinden yürütülen popülist siyasette halk, kendi çıkarlarını büyütme dışında gerçekte hiç çalışmayan yozlaşmış elitler karşısında konumlandırılır (Müller, 2017:40):

“CHP'nin faşizmi bunların ruhuna işlemiş. Attığı her adımda, söylediği her sözde millete o tepeden bakışın izlerini görüyoruz. Adı halk olan ama tüm tarihi halk düşmanlığıyla dolu olan bir partiden başka türlü aday da zaten çıkmazdı” (*Denizli Mitingi, 10.06.2018*).

“Daha dün ‘bidon kafalı, makarnacı, göbeğini kaşıyan adam’ diye milleti aşağılayan o CHP zihniyeti, bugün sizin oyunuzu almak için kırk takla atıyor” (*Aksaray, 02.06.2018*).

Erdoğan’ın bu ifadelerinde, seçkin karşıtı tavrının yanı sıra geçmişti hatırlatıcı vurgular gözden kaçmamalıdır. Popülist siyasetçiler öteki’ni

düşmanlaştırırken bugünü geçmiş üzerinden anlamlandırır. Geçmiş hatırlatıcı söylemlerle bugünün öteki'sinden gelebilecek tehdiye açık olduğunu iddia eder ve korku siyaseti uygular (Parlak, 2015:510-511):

“Yasakçı, baskıcı, diktatör, tek adam anlayışının temsilcisi CHP zihniyetinin bir daha Türkiye'nin şoför koltuğuna oturmasına asla müsaade etmeyeceğiz. Kargadan başka kuş, yıkmaktan başka iş tanımayan bu çapsızların niyetlerini gerçekleştirmesine rıza göstermeyeceğiz” (Kocaeli Mitingi, 10.06.2018).

CHP ve tek partili rejim dönemini *eski Türkiye*'yi sembolize eden düşman aktör olarak gayri-meşrulaştırma eğilimine, Erdoğan'ın söylemlerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Geçmişteki her türlü olumsuzluğun sorumlusu olarak damgalanan ve günah keçisi kılınan CHP, bugünkü sistem için de en büyük tehdit olarak betimlenmektedir:

“Milletimiz bunların karakterini iyi biliyor. Bu millet CHP zihniyetinin ne demek olduğunu gayet iyi biliyor Yokluk, yoksulluk... Hatırlayın büyükbabalarımızın, benim babamın cüzdanında, karnesinde o yokluk döneminin damgaları vardı. Yağ kuyrukları, orada hepsinin mühürleri var. Ama şimdi böyle bir şey var mı? Çıkıyor fakirlikten bahsediyor. Hamdolsun nereden nereye geldik” (İstanbul Mitingi, 17.06.2018).

“Geçmişte üniversiteleri terör yuvalarına dönüştürmek, gençlerimizi birbirine kırdırmak dışında ne yapmış bu CHP zihniyeti?” (Trabzon Mitingi, 13.06.2018).

Erdoğan'ın *dindar bize karşı* antagonistik *öteki* olarak CHP'yi İslam dışı ve İslam karşıtı olarak kurgulaması, sağ popülist iktidarların öteki kimliğinin inşasını hatırlatmaktadır. Kaldı ki popülizm, kitlelerin beyinlerine kök salmış sabit düşünce ya da önyargılara seslenmeyi öngören bir yöntem izlemektedir (Eco, 2012:161). Sol siyasetin temsilcilerinden biri olarak görülen ve erken cumhuriyet döneminden bugüne laik yönetim şeklini savunan CHP'ye yönelik '*dinsiz*' algısının, kesintisiz biçimde üretilmediği bir vakıadır. Erdoğan, halkın zihnine kök salmış bu önyargıyı beslemek amacıyla rakibi İnce'yi esasında dindar olmadığı ama öyle görünmeye çalıştığı iddiasıyla ötekileştirmektedir:

“Şimdi Muharrem İnce kalkmış din eğitimi, din hürriyeti üzerine ahkam kesiyor... Dürüst olun dürüst, daha düne kadar imam hatiplere de diğer okullarda verilen din derslerine de karşı çıkan siz değil misiniz?... Arşivlerde bu seçimlere kadar senin camide namaz kılarken çekilmiş tek bir resmin var mı ya? Maşallah şimdi

camiden çıkmıyor ama biz buna üzülmeyiz, tam aksine seviniyoruz... Maşallah bıraksalar ilahiyatlarda hocalık yapacak. Baya iyi gidiyorlar. Bunlar ucuz oyunlar Muharrem, dürüst ol” (*İstanbul Mitingi, 17.06.2018*).

“Milletimiz de çok kısa sürede Bay Muharrem’in kodlarını çözdü. Seçim meydanlarında başörtüsü deyip Meclisteki görev süresi boyunca nasıl imam hatip ve başörtüsü düşmanlığı yaptığını biz biliriz” (*Samsun Mitingi, 18.06.2018*).

Erdoğan’ın bu ifadeleri, İnce’nin şahsi özelliklerini tartışılır kılmakta ve aşağılamaktadır. Bu durum Erdoğan’ın siyaseti etik bir mesele olarak kavramadığını da gösterir. Mouffe’ya (2015:162) göre müzakereden uzak bu ihtilafli siyaset modelinde ahlaki suçlama tam anlamıyla siyasi mücadelenin yerini almıştır.

3.2.2.3. ‘Çapsız Muhalefet’

Popülizmin hakim olduğu seçim kampanyalarında tüm olumsuz nitelikler rakip kişi ya da partilere yüklenir. Çünkü popülizm, genelde iktidar sahibi olanlar ve olmayanlar arasındaki siyasi çatışmadan oluşan söylemsel alanda şekillenir (Yılmaz, 2017:37). Erdoğan’ın mitinglerinde kendi destekçileri dışındakileri betimlerken kullandığı ‘bunların işi gücü yalan’, ‘biz yaparız onlar yıkar’, ‘zavallı bunlar’, ‘çapsız vizyonsuz’, ‘cahil bunlar’, ‘edepsizler’, ‘bunların bir dikili ağacı yok’ vb. ifadeler buna örnektir. Bu söylem tarzı iktidarda popülizmden, muhalefete yönelmektedir:

“Tarih boyunca Türk siyasetinin seviyesini düşürenler, politikayı ikbal kapısı olarak gören haramzadeler olmuştur. Ülkemizde siyasete irtifa kaybettirenler, üç beş oy uğruna haysiyetlerini dahi pazara çıkaran muhterislerdir. Türkiye’de milletimizin umut kapısı olan siyaset mekanizmasına en büyük darbe, gerektiğinde yılanla çuvala girebilecek kadar gözünü hırs, kin ve nefret bürüyen kifayetsizler tarafından vurulmuştur. AK Parti olarak, 16 yıl boyunca (...) Türkiye’de muhalefetin niteliğini bir türlü yükseltmedik. Onca çabamıza, gayretimize rağmen Türkiye’deki muhalefet açığını bir türlü kapatamadık. Maalesef ülkemizde her seçimde çitayı, seviyeyi biraz daha aşağı çeken bir muhalefet anlayışı var” (*Kahramanmaraş Mitingi, 21.06.2018*).

“Açık söylüyorum Türkiye, bütün amacı yıkmak, sabote etmek, durdurmak olan bir muhalefeti hak etmiyor. Milletimiz sürekli yasakların, darbelerin, antidemokratik güçlerin yanında saf tutan

bir muhalefet anlayışını da hak etmiyor” (*Rize Mitingi, 13.06.2018*).

Müller’e göre popülistler muhalifleri hain ilan ederek, dışlarlar (Müller, 2017:75-77). Bu durum Canetti’nin “iyi olan neyse kötüyle karşılaştırılmak için vardır” ifadesini akla getirmektedir (Canetti, 2006:299-300). Popülizmde *iyi* ve *kötü*, söylemsel süreçte inşa edilir. Erdoğan için *kötü* olan, daima karşısında duranlardır ve daima aşağı konuma yerleştirilerek itibarsızlaştırılırlar:

“Partisindeki kongre yarışlarını çok kolay kaybetmiş olsa da yalan ve iftira yarışında hızla ilerliyor. Arada bir ne söylüyormuş diye konuşmalarına bakayım diyorum, onca lafı arasında bir tane doğru bulamayınca kendi adıma değil ülkem ve milletim adına üzülüyorum. Koskoca Türkiye'nin cumhurbaşkanı adaylığına böylesine küçük bir kişiliğin çıkartılmış olması karşısında yazık demekten başka elimizden bir şey gelmiyor. Biz istemez miyiz yüksek kalibreli bir adayla yarışmayı? Biz istemez miyiz karşımızda sıkleti bize uygun birisi olsun? Ama bahtımıza çıka çıka ya Kılıçdaroğlu ya Muharrem çıkıyor. Bizim siyasetteki imtihanımız da bu olsa gerek” (*Ordu, 18.06.2018*).

Popülistler, ideolojik farklılıklarına rağmen bütün rakiplerinin birbirlerine benzediklerini söylemekten de çekinmezler (Müller, 2017:102). Aşağıdaki “*üç benzemez*” ifadesiyle homojenleştirilen ve tekleştirilen düşman kurgusu, siyasal alanın kutuplaştırıcı bir temelde kavrandığını göstermesi adına anlamlıdır:

“24 Haziran günü milletimiz bu iki ittifak arasında bir tercihte bulunacak, ya üç benzemizin 16 yıllık kazanımlarımızı dinamitlemesine müsaade edeceğiz ya da ülkemizi tüm alanlarda güçlendirmeye devam edeceğiz” (*Rize Mitingi, 13.06.2018*).

“Hiç birbirlerinden farkı yok, al birine vur öbürüne” (*Zonguldak, 05.06.2018*).

“Bunlar, Türkiye'yi Pensilvanya'daki şarlatana altın tepside sunma niyeti içindeler. Şarlatan ne diyorsa Kılıçdaroğlu da Muharrem de diğerleri de aynı şeyi söylüyor” (*Nevşehir, 08.06.2018*).

Bütün muhalifleri ortak hareket eden bir düşman bloğunun parçaları olarak gösteren bu ifadeler seçmeni, tehlikeli düşmana karşı kendi safında yer almaya davet etmektedir. Zira antagonist siyaset, rakip partilerin dost-düşman biçiminde konumlandığı ve ülkede tüm olumsuzlukların sebebi

olarak öteki’nin sorumlu tutulduğu bir siyasal ortam yaratır. Böylesi bir ortamda iktidardaki popülistler hegemonyalarının sürekliliği adına muhalefeti her türlü kötülüğün kaynağına yerleştirecektir:

“Ellerinden gelse bölücü örgütün siyasi uzantısıyla el ele verip Türkiye’yi yasakların kol gezdiği Baas Rejimi’ne döndürürler” (*İstanbul Mitingi, 17.06.2018*).

“FETÖ’nün ağızıyla konuşuyorlar. FETÖ’ye ülkenin anahtarlarını teslim etmenin hesabı içindeler. Bu aziz milletten 15 Temmuz’un rövanşını almanın tezgâhını kuruyorlar. Çukura gömdüğümüz bölücü terör örgütünü yeniden palazlandırmaya niyetliler” (*Ko-caeli Mitingi, 10.06.2018*).

“...bizim, terör örgütleriyle yan yana, omuz omuza olanlara verecek oyumuz yok ama bunlar, bu CHP, Ankara’dan İstanbul’la Kandil’i destekledikleriyle beraber yürümedi mi? Yürüdü...” (*Trabzon Mitingi, 13.06.2018*).

Bu strateji, seçimlerin adeta bir (ölüm kalım) savaş(1) olarak tahayyül edilmesine de yol açar. Çünkü kutuplaştırma siyaseti izleyen popülistler için düşman çoktur ve kendileri dışında herkes tüm halkın düşmanıdır (Müller, 2017:60):

“Bölücü örgütünden FETÖ’cülere, faiz lobisinden darbe şakşakçılarına kadar tüm millet düşmanlarına cevabı önce sandıkta verdik. Sandığa giderek vesayetçilerin heveslerini kursaklarında bıraktık. Oylarımızı kullanarak demokrasi düşmanlarını hizaya getirdik. Sandıklara sahip çıkarak ülkemizin ve milletimizin geleceğini kurtardık” (*Samsun Mitingi, 18.06.2018*).

3.2.2.4. Dış Güçler, Komploteorileri ve Kaos Söylemi

Mağduriyet siyaseti izleyen ben-merkezci politikacılar, iç ve dış düşmanlar söylemi üzerinden komploteorilerine de başvururlar: birileri hep köstek olmaya ve onların gelişimini engellemeye çalışmaktadır (Açıkel, 1996:183-184). Seçimler öncesinde ülkede mevcut ekonomik koşulların kötüye gidişini dış güçlere bağlayan Erdoğan da, krizden mağdur olan kesimlerle eşdeğerlik zinciri oluşturmuştur. Aslında normal şartlarda muhalefetten beklenmesi gereken bir tavidir bu. Çünkü Laclaucu yaklaşımla eşdeğerlik zincirinin, karşılanmayan taleplerin negatiflik temelinde kümeleme eğilimi vardır. Talepleri karşılama görevi de iktidarındır. Ancak iktidarın bu negatifliği kendinden başka yönlere kanallandırmesi gerektiğinden ‘dış güçler’ söylemi devreye girmektedir:

“... Yastığınız altında dolar, Euro olan kardeşlerim gidin paranızı TL'ye yatırın. Bu oyunu hep beraber bozacağız... Biz oynanan oyunu görüyoruz. Yerli ve milli olmak demek kendi paramıza sahip çıkmak demektir. Milletimden ricam kendi paralarına sahip çıkmalıdır (...) kur balonunu söndüreceğiz...” (Erzurum Mitingi, 26.05.2018).

“...Ekonomik savaş ilan ettiler yatırımcıları ürkütmek için olmadık yollara başvuruyor olmadık yalanlar uyduruyorlar. 24 Haziran'da ülkemize sahip çıkıyor muyuz?” (Erzurum Mitingi, 26.05.2018).

Erdoğan, kriz ortamında istikrarı işaret ederek değişimin işleri daha da kötüleştireceğine dair mesaj vermiştir. Bu durum Laclau'nun şu cümlelerini hatırlatır: “İnsanlar radikal bir anomi ile karşılaştıklarında bir tür düzen ihtiyacı, onu ortaya çıkararak fiili ontik düzenden daha önemli hale gelir (...) Toplum, tam bir düzensizlik durumuyla karşı karşıya olduğu içindir ki Leviathan, sonuç düzen olduğu sürece, içeriğine bakılmaksızın ne yaparsa yapsın meşrudur” (Laclau, 2007:107). Hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluk elde edemediği 7 Haziran 2015 sonrasında denk düşen kaosun hatırlatılması benzer bir amaç taşımaktadır:

“Terör örgütlerinin fırsattan istifadeyle nasıl ülkemizin üzerine çullandıklarını hatırlıyorsunuz değil mi?” (Mersin Mitingi, 07.06.2018).

“Siyasetimizden ekonomimize üzerine titrediğimiz ne varsa hepsini hedef aldılar. Simdi birileri çıktı ülkemizin ve Denizli'mizin ne kadar kazanımı varsa hepsine de gözlerini diktiler (...) Denizli istikrarının bozulmasına izin verir mi? Denizli güven ortamının da güvenliğinin de tehlikeye girmesine izin verir mi?” (Denizli Mitingi, 10.06.2018).

“24 Haziran'da mesele, Türkiye'nin istiklali ve istikbali meselesidir. Her kim, 24 Haziran'ı hırslarının, öfkelerinin, kırgınlıklarının hesap yeri gibi görürse sadece kendinin değil, evlatlarının da geleceğini tehlikeye atar” (Denizli Mitingi, 10.06.2018).

Erdoğan, bu ifadelerle aynı zamanda kendi kaderini ulusun kaderiyle de özdeşleştirmiş olmaktadır. Lider ve halk arasındaki bu özdeşleşmeyi Laclau (2007:76), bireyin kendi ego idealinden vazgeçerek, onu liderde somutlaşan grup idealiyle yer değiştirmesi olarak yorumlar ki, özü itibariyle bu durum da çoğulcu demokrasiye engel teşkil eder.

3.3. Muhalefette Popülizm: İnce’nin 24 Haziran Seçim Konuşmalarının Analizi

Latin Amerika, İspanya ve Yunanistan üzerine yoğunlaşan çalışmalarda ortak görüş sol popülizmin kapsayıcı bir dili olduğu yönündedir. Ancak yine de popülizmin mümkünlük koşulu *halk* inşası ve yarattığı antogonizmadır. Laclau ve Mouffe’ya göre siyasetin doğasında var olan antogonizmaların üstesinden gelinemez. Bu bağlamda antogonizmaları tutkularla birleştirmeyi öneren Mouffe, demokratik kurum ve uygulamalar yoluyla siyasetteki antogonizmaların agonistik bir forma dönüştürülmesi ve ilişkilerin de dost-düşman ikiliğinden çıkarılması gerektiğini vurgular (Martin, 2013:236). 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde CHP adayı olan Muharrem İnce’nin seçim konuşmaları, böylesi bir amaca hizmet edip etmediği bağlamında incelenmiştir. İnce’nin söylemleri özellikle kolektif *halk* inşası, halk’ın hegemonya karşısındaki konumu ve kurumlara yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır.

3.3.1. Muharrem İnce’nin Halkı ya da Kolektif Halk’ın Mümkünlüğü

İnce’nin halk’ı, farklı sosyal, siyasal ve dinsel grupları içermektedir. Şu ifadelere bakıldığında İnce’nin kimlik siyaseti yürütmediği düşünülebilir:

“Bu seçimde hiç kimse kaybetmeyecek. Solcular, muhafazakârlar kaybetmeyecek. Kürtler, Aleviler, başı kapalılar, başı açıklar kaybetmeyecek. Kadınlar, erkekler kaybetmeyecek, gençler kaybetmeyecek” (*Ankara, 23.06.2018*).

“Bir baba evlatları arasında ayırım yapar mı? Bir cumhurbaşkanı da yapmaz. İmam hatipliler de fen liseliler de sağcılar da solcular da başı açıklar da kapalılar da Türkler de Kürtler de benim çocuklarım. Alevi çocukları da Sünni çocukları da benim çocuklarım. Başka inanç topluluklarından olanlar da benim çocuklarım” (*Gaziantep, 19.06.2018*).

İnce’nin bu ifadeleri -aksi yönde söylemleri olmakla beraber- Lac-lau’nun deyimiyle⁸ demokratik lidere hastır. Fakat İnce’nin Suriyeli mültecilerle ilgili sergilediği tavır (milliyetçi seçmene sempatik görünme çabası bağlamında) kapsayıcı olmaktan bir o kadar uzaktır:

⁸ “Eğer lider, grubun bütün üyelerinde ortak olan özellikleri, özellikle belirgin bir tarzda sergilediği için yönetiyorsa, o zaman artık bütün saflığı içinde despotik, narsistik yönetici olamaz.

“Suriye’de büyükelçi atayarak sorunların çözümü için ilk adımı atacağım ve 4 milyon Suriyeli davulla, zurnayla evine gidecek” (İzmir, 22.06.2018).

“Suriyeliler için harcanan 40 milyar dolar ile 2 milyon konut yapıldık” (Osmaniye, 20.05.2018).

Canovan’a göre popülizm aynı zamanda hem kapsayıcı hem de dışlayıcı olabilir. Toplumun bazı kesimlerine karşı kapsayıcı bir politika izlenirken (kadınlar, yoksullar, soydaşlar vb.), bazı kesimlere (mülteciler, yabancı elitler, oligarşi vb.) karşı dışlayıcı bir politika izlenebilir (Kaltwasser ve Mudde, 2012b: 23). Önemli olan hangisinin daha baskın olduğudur. Sol popülizm örneklerinde milli kimlik vurgusunun hiç yapılmadığını söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim Mudde ve Kaltwasser’in Latin Amerika ve Avrupa popülizmini karşılaştırdığı çalışmasında Chavez ve Morales’in yerli halkı yücelten söylemlerinden örnekler verilmiştir. İnce’nin Suriyeli karşıtı söylemleri de onu sol popülizmin dışına itmek için yeterli değildir. Yine de bu tavrı Mouffecu kolektif halkın oluşumuna bir engeldir. Mouffe’un değerlendirmesinden hareket edildiğinde, mültecileri dışlamak en başta demokrasiye zarar verir. Sol popülistlerin mültecileri ve hatta tüm çalışanları kapsayan bir *halk* söylemi olmalıdır (Mouffe, 2014). Bu doğrultuda, İnce’nin İzmir mitinginde “her iktidar kendine yakın insanları makbul insan haline getirmiştir” diyerek, kendi bakış açısıyla makbul insanın her kesimden insan olduğunu vurguladığı da vakıadır:

“İlk kez bu seçimden sonra 81 milyon makbul insan olacak, herkes makbul insan olacak. Ve annelere söz veriyorum, AK Partili, CHP’li, İYİ Partili, MHP’li, HDP’li, Saadet Partili, Demokrat Partili annelere söz veriyorum. Sizin çocuklarınızı iyi eğiteceğiz. Onlara matematik, onlara yabancı dil öğreteceğiz. Onları üniversiteye gittiklerinde FETÖ benzeri tarikatların yurtlarına muhtaç etmeyeceğiz” (İzmir, 22.06.2018).

Bu tavır İnce’nin diğer politik tercihlere ılımlı yaklaştığını göstermektedir. Bilhassa “İnce’nin sol popülizminin popülizm kısmı, onun sağ siyasi aktör ve kitlelerle olumlu ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle İnce ideolojik angajmanları katı olmayan bir siyasetçi portresi çizmektedir. Köylü kökenli olduğunu sıklıkla vurguluyor. Ailesinin yaşayış biçimi ve kökeni sıradan Anadolu insanına bire bir uyuyor. Cuma namazına giden ve halkın çoğunluğu gibi Sünni olan bir aktör İnce” (Öztürk, 2018). Fakat İnce’nin her kesimden bilhassa da sıradan halka yönelik olan

Bir yandan topluluğun özdeşleşmeyi mümkün kılan tözünden pay almakta olduğundan kimliği bölünmüştür. O, babadır fakat aynı zamanda kardeşlerden biridir” (Laclau, 2007: 76).

söylemleri onun popülist niteliğini ortaya koymaktadır. Osmaniye mitingi (20.05.2019) öncesinde çiftçilerle birlikte traktör sürmesi ve saman balyalaması da buna örnek olarak gösterilebilir. İnce, temsil ettiği halkı ‘*sıradan*’ olarak nitelendirirken, kendisinin de halkın içinden geldiğini hemen her mitinginde vurgulamaktadır.

“Ülkeyi yönetirken zenginleşmeyen hep gariban kalan bir Cumhurbaşkanı lazım. Yalova’lı Kamyoncu Şerif’in oğlu olarak, size sözüm bir tane. Siz zenginleşmeden ben zenginleşmeyeceğim” (Edirne, 09.05.2018).

Syriza ve Podemos gibi sol popülizm örneklerinin halk’ına bakıldığında oldukça çoğulcu ve heterojen bir özne yaklaşımı görülmektedir. Bu anlamda sol popülizmin halk’ı, farklı sosyal sınıf, etnisite, din, cinsiyet yönelimlerini kapsadığı gibi ayrıca toplumun dışlanan, marjinal, ‘alt sınıf’larını da ön plana çıkararak bir söylemsel retoriğe sahiptir. Fakat İnce’nin halk’ı diğer sol örnekler kadar geniş bir yelpaze teşkil etmemektedir. Söylemlerinde farklı din ve siyasal tercihlere açık olduğu vurgusu dışında doğrudan marjinal ve dışlanan kesimleri içeren bir vurguya rastlanmamaktadır. Örneğin, hiçbir mitinginde LGBT haklarına yönelik bir söyleme rastlanmamıştır. Aksine 10 Kasım’da “Atatürk olmasaydı adınız Dimitri olurdu, Yorgo olurdu”⁹ sözleri ile gayrimüslim vatandaşların tepkisini bile almıştır.¹⁰ Kaldı ki, Suriyeli mültecilere ilişkin yaklaşımı da bunu doğrulamaktadır. Cumhurbaşkanı adayı olan bir aktörün farklı kimliklere dair bu yöndeki yaklaşımının önemli bir sebebi, günümüz siyasetinin adeta bir gösteri biçimini almasında saklı olsa gerektir. Siyasetçilerin, siyasal eylemliliği halka yönelik bir performans edimi haline gelmiştir. Böylesi bir durumda siyasetçiler baskın kültür/etnisite ya da dinle ters düşmemek adına *aşıkâr* olanı ilan etmekten öteye geç(e)memektedirler. Daha çok sağ popülizmde rastlanan bu durumun İnce’de görülmesi seçmenin ezici çoğunluğunun milliyetçi-muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olması ve bu nedenle seçmenin tepkisini çekmeme kaygısı temelinde değerlendirilebilir. Fakat bu hal son tahlilde, sol popülizme özgü bir halk kavrayışını İnce’nin söylemlerinde görünmez kılmaktadır. İnce’nin halka bir ideoloji çerçevesinde yol göstermek gibi amacı olmadığı da fark edilmektedir. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi’ne verdiği bir röportajda şu ifadeleri kullanmıştır:¹¹ “*Solun birlikteliği bir işe yaramaz artık. Daha büyük bir şemsiye lazım. Tek şemsiye Cumhuriyet.*” Bu yaklaşım, 1960 yılında D. Bell ile başlayan

⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/chp-aturk-icin-mevlit-okuttu-25085979>

¹⁰ <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6030/yorgodan-muharrem-inceye-yanit-geldi>

¹¹ http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/977194/Muharrem_ince__Solun_birlikte_ligi_artik_yetmez_tek_semsiye_Cumhuriyet.html 61

ideolojinin sonu ve sonrasında F. Fukuyama tarafından ortaya atılan tarihin sonu tezlerinin içselleştirildiğini göstermektedir.¹²

Öte yandan İnce, çoğunlukla sağ iktidarlarla yönetilmiş ve toplumsal kültürel ya da politik bilinç itibariyle muhafazakâr kavrayışların yüksek olduğu toplumun sıradan yurttaşlar topluluğunun oyunu kazanmak saikiyle hareket ederek popülizmin kutuplaştırıcı söylemine nadiren de olsa başvurmaktan kaçınmamıştır. Oysaki kolektif bir *halk* inşası için çok daha geniş ve karmaşık eşdeğerlik zincirlerinin kurulması gerekir. Bunun için siyasi eylemin, halkın çoğulluğunu muhafaza eden bir eylem olarak hayata geçirilmesi ve halk inşasının eşitlik, adalet ve özgürlük temelinde siyasi- idari aygıt ve toplum sathına yayılması zaruridir (Yılmaz, 2017:50). Bunun yanı sıra eşdeğersel mantığın da tutarlı bir içeriğe sahip olması elzemdir. Bütün bunlar için de tutarlı politik ilkelere sahip olunmalıdır. Laclau'ya göre eğer çoklu heterojen talepler arasında bir eşdeğerlik varsa, hedefinin ne olduğunu ve kime karşı mücadele ettiğini belirlemek, çok daha zor hale gelecektir (Laclau, 2007:252-253). İnce'de ne belirli bir düşman vardır, ne de tutarlı bir mantığa sahip halk inşası vardır. Bunun nedeni bir bakıma tutarlı politik ilkelere sahip olmamaktır. Bu çerçevede radikal demokratik paradigma için kolektif *halk* inşasında İnce'nin başarılı bir örnek olmadığı söylenebilir. Yine de İnce'nin halk'ının bilhassa rakibi Erdoğan'la kıyaslandığında daha kapsayıcı bir kategori oluşturduğu da belirtilmelidir.

3.3.2. Yönetici Elitler Karşısında Halk

Popülizmin halk-elit karşıtlığına uygun olacak şekilde İnce, sıradan halkı yönetici elitler karşısında konumlandırmakta ve sarayı elitlerin merkezi olarak sembolize etmektedir. Her fırsatta sarayda oturmayacağını, orayı gençlere bilim merkezi haline getireceğini söyleyen İnce popülist momente ayak uydurmaktadır:

“Allah'ın izniyle milletin isteğiyle cumhurbaşkanı olduğumda o sarayı gençlere bilim merkezi olarak vereceğim. Şatafat olamayacak, lüks olmayacak ve milletin parasını har vurup harman savurmuyacağım. Hesap vereceğim size hesap” (*Çorlu, 20.06.2018*).

“O saraylı, ben milletin evladıyım” (*Hatay, 20.06.2018*).

¹² Mouffe'ya göre siyasette toplumsal yarar konusunda nihai bir anlaşma olacağını düşünmek, siyasetsiz bir toplumu hayal etmekten geçmektedir (Mouffe, 2010: 81) ki, bu da mümkün gözükmemektedir.

Popülizmin halk-elit ikiliğine her iki adayın söylemlerinde de rastlansa da, iki adayın *halk* kadar *elit* algısının da farklı olduğu vurgulanmalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne süregelen elit kavramsallaşmasındaki farklılıklar bunda belirleyicidir. Devlet elitleri ve siyasi elitler ayrımıyla bu ayrım arasındaki gerilim, siyasi ortamı şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. Devlet elitleri laik-demokratik devleti ve rasyonel demokrasiyi savunan (Heper ve Keyman, 1998:259), siyasi elitler ise halk demokrasisine meyleden ve dar siyasi çıkarları genel kamu çıkarına tercih eden kesimdir (Heper, 2000:72). Özbudun’a göre de devlet elitleri kültürel olarak homojen iken, siyasi elitler daha heterojen, karmaşık ve çevrenin taleplerini karşılamaya çalışan, dindar bir karakter arz eder (Özbudun, 2002:245). Bu çerçevede AKP, siyasi elitleri temsil ederken; CHP, devlet elitlerini temsil etmektedir. Dolayısıyla Erdoğan ve İnce’nin elit karşıtlığının aslında birbirlerinin temsil ettiği elitlere yönelik olduğu açıktır. Nitekim İnce’nin söyleminde iktidar gücü sayesinde zenginleşen yönetici elit vurgusu ön planda iken, Erdoğan’ın söyleminde halkı küçümseyen, İslam karşıtı, darbeci elit vurgusu ön plandadır.

3.3.3. İnce’de Hegemonyaya Bakış ve Kurumlara Yaklaşım

Günümüzde hegemonya, neoliberal ekonomi-politiğin sürekliliği için rızaya dayalı bir sistem tesis eder. Radikal demokrasi teorisi ise muhalif kolektif halk inşası fikri ile bu sisteme karşı durmayı önerir. İnce’nin söylemlerinde mevcut sisteme karşı bir duruşa rastlanmamaktadır. Aksine AB’ye yönelik şu ifadeleri, onu Syriza ve Podemos gibi sol popülist partilerden uzaklaştırmaktadır:

“AB ile müzakereleri hızlandıracamız, hemen masaya oturacağız. Hemen bir Avrupa turu yapacağım. Avrupa’nın bütün başkentlerini gezip, yeni Türkiye’yi anlatacağım, özgür Türkiye’yi anlatacağım” (*Hatay, 20.06.2018*).

Neoliberalizmin ideolojik egemenliğini sürdürdüğü AB’ye taraf olmak, neoliberalizme yönelik karşı bir duruşun olmadığına göstergesidir. Bu da İnce’nin radikal bir demokrasi için alternatif olamayacağı ihtimalini güçlendirmektedir. Zira neoliberal hegemonyaya karşı bir duruş sergilemek için sahip olunan ideoloji, önemli ölçüde belirleyicidir. Bu açıdan bakıldığında İnce’nin solun neresinde olduğu da tartışmaya açıktır.

“Hemen Merkez Bankası bağımsız hale gelecek. Merkez Bankası Başkanı CHP Genel Merkezine çağrılmayacak. Hiçbir ideo-

lojik saplantıyla ekonomik politika uygulamayacak. Acil olmayan kamu yatırımlarını hemen durduracağız” (Afyon, 25.05.2018).

İnce, bu ifadeleri ile herhangi bir ideolojiye bağlı olmadığını ilan ederek, mevcut ekonomik sistemle çatışmayacağını sinyalini vermiştir. Fakat Merkez Bankası'nın bağımsızlığını savunmak, neoliberal hegemonyayı bir tür içselleştirmektir. Neoliberal argümanlara göre para politikası vasıtasıyla işsizliği azaltmak, büyümeyi desteklemek ya da herhangi bir ekonomi politikası tercihinin öncelik vermek, piyasanın işleyişini bozar ve uzun dönemde enflasyonla sonuçlanır. Bu nedenle parasal istikrar için siyaset ve ekonominin ayrıştırılması ve siyasetin ekonomiye asla müdahale etmemesi gerekir. İnce, bilerek ya da bilmeyerek kullandığı kurumsal bağımsızlık söylemi ile soldan uzaklaşmaktadır. Bu durum Mouffe'un radikal demokrasi kuramına değil, aksine post-siyaset dediği olguya örnektir. Post-siyaset ise sağ ve sol arasındaki sınırların muğlaklaşması halidir (Mouffe, 2018).

Popülizmin hüküm sürdüğü sistemlerde kurumlar zayıflamış ve bireysel aktörler güçlenmiştir. İktidarda ya da muhalefette olsun popülistler halk'ı ifade ederken kurumsallaşmamış, süreçlerden arındırılmış bir yol tercih ederler. Müller'e göre muhalefette popülistler, kontrol ve denge mekanizmalarının, kuvvetler ayrılığının ve benzeri engellerin, tek ve homojen halkın, tek ve homojen iradesinin önüne dikildiğini iddia ederler. İktidarda ise *kendi* kurumlarıyla bir sorunları yoktur (Müller, 2017:80). Burada 'kendi' vurgusu önemlidir. Çünkü iktidardaki popülistler kendi iradelerini tüm kurumlarda yerleştirene kadar kurum karşıtlığı yaparlar. Mevcut kurumları zayıflatmak için yasaları kullanırlar. Ancak bu iddia Mouffecü bir sol popülizm için doğru olamaz. Mouffe, kurumların kolektif halkın iradesini yansıtacak şekilde güçlendirilmesi gerektiğini iddia eder. Bu amaca hizmet edecek olan da sol popülistlerdir. İnce'yi sol popülizme en çok yaklaştıran tavrı da kurumları güçlendirme isteğidir.¹³

“Bağımsız ve tarafsız bir yargı için ne gerekiyorsa yapacağım” (İstanbul, 24.06.2018).

“Türkiye'de demokrasi olacak, hukuk olacak, bağımsız mahkemeler olacak” (Gaziantep, 19.06.2018).

¹³ Yine de İnce'nin bu tavrından ve muhalefetteki konumundan hareketle peşin bir yargıya varmamak gerekir. Zira zayıf yasama ve yargı ile güçlü yürütme her iktidarı cezbedebilecek yetki genişliği sağlar. Bu nedenle iktidara geldiğinde tüm bunlardan taviz vermek bir muhalif lider/parti için zor gelebilir.

“Biz şimdi kuşatılan ve başkalaştırılan devleti yeniden toparlayacağız” (*Antalya, 19.06.2018*).

3.6.4. O Halde Nasıl Bir Popülizm?

İnce 24 Haziran seçim konuşmalarındaki performansı ile biçimsel anlamda bir popülisttir. O nedenle İnce’yi Mudde (ideoloji) ya da bir Weyland (strateji) gibi popülizme açık ve minimal tanımların yapıldığı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmek en azından şimdilik daha uygun olacaktır. Kaltwasser (2012:196) de minimal tanımlardan hareketle bir değerlendirme yapmanın daha uygun olduğunu belirtir. Minimal bakış açısından kasıt, popülizmi halk ve elit karşıtlığı şeklinde niteleyen genel kanıdır. Bu bağlamda İnce’nin şu ifadeleri açık bir örnek teşkil etmektedir:

“Benim rakibim bir beyaz Türk. İşi düzgün, cukka sağlam, sa-
rayda yaşayan bir beyaz Türk, karşısında da bu milletin zencisi
var. Zencisi benim, beyaz Türk’ü o. Bana 'gariban' diyor. Doğru.
Ben garibanların adayım doğru” (*Esenyurt, 11.06.2018*).

İnce’nin bu ifadeleri popülizmin Ostiguy’un tabiri ile yüksek ve alçak farklılaşmasına da uygun bir örnek teşkil eder. Ostiguy’a göre popülizm, siyasi olarak görmezden gelinmiş, yerli ve popüler olanın seçkinlere karşı yüceltilmesi edimidir. Popülistler bunu yaparken ‘alçaktakiler’ ile yakınlık kurarak özdeşleşir (Ostiguy, 2017:84). Ostiguy’un sosyo-kültürel ayrımlara dayanarak yaptığı popülizm analizleri, Türk siyasetindeki popülizmi irdelemek açısından uygun yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilebilir. İnce ‘zenci benim’ ifadesi ile iktidarın ve Erdoğan’ın artık *yukarıda* olduğuna işaret ederek, yeni elitlerin merkezine Erdoğan ve iktidarını oturtmuş, kendisini ve destekleyen kesimleri ise sistemin dışına itilenler olarak konumlandırmıştır. Bu haliyle bugüne kadar sağın kullandığı popülist dili bir nevi onlara karşı kullanmıştır. Halk ile kişisel yakınlık algısı yaratmaya çalışan İnce, ifadelerindeki kişisel öğeler ve seçkin karşıtlığı ile popülizmin temel unsurlarını söylemlerinde kullanmaktadır. Aynı zamanda bu ifadelerin benzerini Erdoğan da siyasi yaşamının bilhassa ilk yıllarında kullanılarak *alçağın* temsilcisi olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Böylelikle Türkiye siyasetinde muhafazakâr sağın temel argümanı olan ‘Siyah Türk - Beyaz Türk’ ayrımı, İnce ile birlikte içeriği yer değiştirecek biçimde sol siyasette başvurulan popülist söylemlerden birine dönüştürülmüştür.

¹⁴ “Bu ülkede bir Beyaz Türkler, bir de Siyah Türkler var. Kardeşiniz Tayyip siyah Türklerdendir”. <https://www.nytimes.com/2003/05/11/magazine/the-erdogan-experiment.html>

İnce'nin popülizmi, Ostiguy'un (2017:92) popülizmin bir şov ya da gösteri olduğuna dair fikrine de zaman zaman uygun düşmektedir. Popülizm bu nedenle spesifik siyasaları beraberinde getirmez. İnce söylemini tam da popülizmin bu özelliğine uygun olarak mevcut siyasi atmosfer doğrultusunda biçimlendirmektedir:

“Elinde Kuran, dilinde yalan, kursağında haram, meydandaki Erdoğan' dedim. Kimse bize Müslümanlık taslayamaz, Müslümanlığı bunlardan mı öğreneceğiz? AK Parti'den sonra mı Müslüman olduk biz?” (Esenyurt, 11.06.2018).

Yukarıdaki ifadeleriyle İnce, rakibi Erdoğan'ın kullandığı dinsel popülist söyleme benzer bir popülist stratejiye başvurmaktadır. Ancak Erdoğan, söyleminde dini unsurları kullanırken, seslendiği halk'ı da dinsel bir cemaat olarak inşa etmektedir. İnce aynı yola başvurursa bile aynı amacı taşımamaktadır. Zira İnce'de herhangi bir politik inşa süreci yoktur, popülizmi gösteri amaçlı kullanmaktadır. Bu durum seçim öncesi rakibinden geri kalmamak adına 'tribünlere oynamak' tabiri ile nitelendirilebilir. Sam-sun mitinginde (19.05.2018) miting platformunda bisiklet binmesi, kendisini karşılayanlarla birlikte halay çekmesi, Aydın mitinginde (5.06.2018) platformda zeybek oynaması, Adıyaman mitinginde (2.06.018) türkü söylemesi gibi seçim kampanyası boyunca sergilediği davranışlarla da popülist siyaset sergilemektedir. Bu durum günümüz demokrasilerinde ideolojilerin ve programların yarışmasından ziyade politik manevraların yarıştığı bir siyasal alanın mevcut olduğunu göstermektedir (Mair, 2000:4). Bu yönüyle popülizm Mudde'ye göre, rasyonel olarak en iyi seçeneği aramak yerine, halkın desteğini elde etme amacı güden oportünist politikalar izlemektir (Mudde, 2004:542). Böylesi bir ortamda Müller'e göre “her zaman işe yarayan denklem, geri kalan herkesin ahlaki olmadığı ve halkın sahici bir parçası olmadığı iddiasıyla reddedilmesidir” (Müller, 2017:7). Bu halile Erdoğan'ın söylemlerinde sıklıkla rastlanan 'siyasetin ahlaki kavram-sallaştırılması'na İnce'de de rastlanmaktadır:

“İlkeli bir siyaset yapacağız, biz onlara benzemeyiz” (Tunceli, 17.06.2018).

Buradaki *biz* ve *onlar* vurgusu popülist dilin hakim olduğunun en önemli işaretlerinden biridir. Biz'in ilkeli ve fakat onlar'ın ilkeli olmadığı vurgusu ahlaki bir sınır inşa edildiğini gösterir. Siyasetin ahlakçı bir bakışla tasavvur edilmesinin yanı sıra tüm halk adına konuşan birisi olmadan da popülizm olmaz (Müller, 2017:36-37):

“İnce kazanırsa, Türkiye kazanacak. 81 milyon kazanacak” (İstanbul, 23.06.2018).

Özetlemek gerekirse, Muharrem İnce, popülizmin temel koşullarını içinde barındıran bir söyleme sahiptir. Bununla birlikte İnce’nin sağ ya da sol popülist kategori içine dahil edilmesi popülizm için gerekli bir koşul değildir. Nitekim popülizm mevcut düzenden hoşnutsuzluğun beslediği bir olgudur. Böyle bir durumda insanların herhangi bir düzen’e ihtiyaçları vardır ve düzen’in gerçek içeriği, gerçekte ne olduğu tali bir sorundur (Ateş, 2017: 108). Laclau’ya göre “popülizmin anlamı herhangi bir grubun pratiklerini tanımlayan herhangi bir siyasi veya ideolojik içerikte değil, içerikleri ne olursa olsun belli bir toplumsal, siyasal veya ideolojik ekleme biçiminde bulunur” (Laclau, 2007:136). Bu demektir ki İnce’nin radikal bir sol popülizm kategorisinde değerlendirilmesi adına içerik önemli olmakla birlikte, ne derece popülist olduğunun tespitinde içerik doğrudan önemli/belirleyici değildir. Toplumsalı ‘halk’ ve ‘yönetici elitler’ şeklinde iki kampa bölen söylem biçimi ve mevcut nizamdan memnun olmayanlarla yarattığı eşdeğerlik zinciri popülist olması için temel şartları sağladığını göstermektedir. Ancak İnce ile ilgili veriler Laclau’cu bir popülizm analizi için yetersizdir.

Sonuç

Günümüz siyaset sahnesini şekillendiren popülizme yönelik farklı yaklaşımların ortak noktası, toplumu *halk* ve *elitler* ekseninde iki kampa böldüğü yönündedir. Ancak halk ve elit kavramlarının kimleri temsil ettiği konusundaki farklı kavrayışlar, popülizmin muğlaklığına yol açmaktadır. Popülizme başvuran her siyasi hareket ya da ideoloji bu kavramların içini kendine göre bir anlayışla doldurmaktadır. Piyasanın serbestliği ve mevcut ekonomik sistemin devamlılığı ile bireylerin hak ve özgürlükleri arasındaki negatif korelasyon, popülizmin siyaset sahnesinde birbirinden çok farklı ideolojilerin ve hareketlerin aracı haline gelmesine yol açmaktadır. Siyasetçilerin başvurduğu popülist söylem kitleleri asıl sorunlardan uzaklaştırmakta, seçim kazanma saiki tek başına siyasal söylemleri belirlemektedir.

Bu çalışmada Türkiye siyasetinde de yükselişe geçen ve farklı siyasi akımların aracı haline gelen popülizm, birbirinden farklı konumlara (iktidar-muhalefet) ve ideolojilere (sağ-sol) sahip iki partinin cumhurbaşkanı adaylarının seçim sürecindeki söylemleri çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın temel bulgusu, muhafazakâr sağı temsil eden iktidar partisi AKP’nin adayı Erdoğan ve ağırlıklı olarak merkez solu temsil eden

CHP'nin adayı İnce'nin seçim kampanyaları boyunca geliştirdikleri siyasal söylemin popülist olduğu yönündedir. Ancak adayların popülizmi ele alış tarzı, benzerlikler kadar farklılıklar da barındırmaktadır.

Erdoğan'ın siyaset tarzı, popülizmin sağ iktidarların aracı olduğunda nasıl vücut bulduğunu göstermek adına önemli bir örnektir. Bu söylem tarzı siyasal alanı gerginlikler ve düşmanca söylemler ile şekillendirerek, demokrasinin agonistik formundan uzaklaştırmaktadır. Bu hal, muhalif kesimlerde sistemin kendilerini görmezden geldiğine dair bir hissiyat oluşturmaktadır. Popülist iktidarlar, halkı *biz* ve *öteki*'ler olarak ayrıştıran, öteki'nden gelen her türlü tepkiye otoriter biçimde cevap veren, yargıyı ve medyayı denetim altına alan bir politika izlerler. Tıpkı 2010 yılından bu yana Macaristan Başbakanı olan Viktor Orban gibi.¹⁵ Erdoğan da tüm muhalefeti düşmanlaştıran ve ahlaki anlamda aşağıda gösteren, sivil toplumdaki gelen itirazları kulak ardı eden, otoriter siyaset yapma biçimi ile Avrupa popülistlerine benzemektedir. Ancak Erdoğan'ı Avrupalı sağ popülistlerden ayıran en önemli tavır, göçmen karşıtlığı üzerine temellenen bir politikanın yokluğudur. Göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı üzerinden yükselen Avrupa sağ siyasetinin aksine Erdoğan, Suriyelilere yönelik kapsayıcı söylemleri ile aslında sol kanattan beklenecek bir siyaset gütmüştür. Avrupalı sağ popülist siyasetçilerinin bir diğer özelliği, içe kapanmacı politikaları ve AB gibi uluslararası örgütlere karşı tepkili tavırlarıdır. Erdoğan ise aksine AB üyelik hedeflerinden vazgeçmediğini açıkça belirtmiştir. Bununla birlikte zaman zaman AB'ye yönelik sert eleştirilerini de dile getirmektedir.¹⁶ Erdoğan'ın uluslararası örgütlere yönelik tepkisel tavrı ilk bakışta Avrupalı sağ popülist siyasetçilere benzetilebilir. Ancak Avrupalı popülist siyasetçilerin bu tepkisel tavırlarının en önemli teşvik edici unsuru ırkçı-milliyetçi ve kültürel korumacı yaklaşımlarıdır. Erdoğan ise Suriye ve Filistin gibi Ortadoğu ülkelerinde Müslümanlara yönelik saldırılar ve mülteci meselesi konusunda bu örgütlerin sessiz kalmasına tepki göstermektedir ki, bu durum onu sol popülistlerin tepkiselliğine yaklaştırır.

İnce ise, seçim kampanyası boyunca tüm partileri kapsayan bir söyleme başvurmuştur. Ancak İnce'nin söyleminin sol popülizmin geniş halk kesimlerine hitap eden kapsayıcılığını tam olarak karşıladığı söylenemez. Zira seçim konuşmalarında her şeyden önce sol popülizme özgü *kolektif*

¹⁵ Orban, yargı mensuplarını kendi destekçileri arasından belirlerken, muhalif gazeteleri iktidara yakın gruplara satın alıp kapatacak kadar tepkilere karşı tahammülsüzdür. Sivil toplum örgütlerine ve üniversitelere yönelik baskıcı politikaları da Orban'ın otoriter bir sağ popülist olduğunu göstermektedir.

¹⁶ Söz konusu eleştirilerin en tipik olanı 20.09.2016'da BM Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada BM politikalarını eleştiren "dünya beşten büyüktür" ifadesidir.

halk inşasına rastlanılmamıştır. Sol popülizmde halk, sınıf mefhumundan öte bir niteliğe haizdir. Emekçi kesimlerle birlikte toplumun ötekileştirilmiş unsurlarına vurgu yapan geniş bir yelpazesi olsa da, sol popülizme özgü sayılabilecek bir unsur ve bir inşa süreci bulunmadığı belirtilmelidir. Bilhassa Suriyeli mültecilere yönelik dışlayıcı tavrı bu konuda belirleyicidir. Muhafazakâr sağ kanattan gelen Erdoğan ise İnce’nin aksine seslendiği kitleyi dinsel bir cemaat şeklinde kurgulamaktadır.

Türkiye siyasetinde sağ siyasetçilerin sıklıkla başvurduğu mağduriyet söylemi Erdoğan’da yoğun bir karşılık bulmaktadır. Din ve demokrasi üzerinden geçmişe atıfla yürüttüğü mağduriyet söyleminin, kitleleri politize etme niyeti taşıdığı iddia edilebilir. Erdoğan’da görülen mağduriyet söylemi, İnce’de güncel meseleler ve ekonomi odaklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın yoksulluğuna değinen İnce, sıklıkla ekonomik temelli bir mağduriyet vurgusu yapmaktadır.

İki liderin en önemli benzerliği ise popülizmin temelini oluşturan halk-elit ikiliğidir. Ancak biçimsel anlamda benzerlik oluşturan bu unsurun, içerik olarak farklı olduğu belirtilmelidir. Erdoğan’ın elit karşıtlığı ağırlıklı olarak Kemalist elit üzerinden formüle edilirken; İnce’nin elit karşıtlığı doğrudan mevcut iktidarın yönetici elitine karşıtlık üzerinden şekillenmektedir. İnce’yi Latin Amerika’nın sol popülist siyasetçilerinden ayıran en önemli unsurlardan biri de karşı olunan elittir. Zira Latin Amerika popülizminde karşı olunan elit, ABD ve uluslararası sermaye ile işbirliği içinde olan zenginlerdir. Uluslararası örgüt karşıtlığı Latin Amerika popülizminde temelde ekonomik kaygılarla oluşurken, İnce’de emperyalizm karşıtlığı temelde bir tutuma rastlanmamıştır. İnce’nin söylemlerinde kapitalizm karşıtlığı olmamasının yanı sıra herhangi bir ideolojik vurgu da söz konusu değildir.

Mouffecu anlamda ‘siyasetin ahlaki temelde kavramsallaştırılması’ her iki adayda da görülmektedir. Rakiplerini değerlendirirken onları ahlaki ölçütler çerçevesinde anlamlandırmak ve *ashağıda* görmek Erdoğan’da daha sıklıkla rastlanan bir özellik iken, sınırlı bir ölçekte İnce’de de fark edilebilmektedir. Bu tespit, Türkiye siyasetinin agonistik değil aksine antagonistik bir temelde şekillendiğini göstermesi adına anlamlıdır. Son olarak, popülist siyasetçilere özgü *tüm halk adına konuşma* ve *lider-halk özdeşliğinin* de yine her iki liderde ortak bir karakter olarak mevcut olduğu belirtilmelidir.

Son söz olarak bir kez daha belirtilmelidir ki, her iki adayda farklı konum ve ideolojilere rağmen seçim kampanyası boyunca popülist söy-

leme sıklıkla başvurmuşlardır. Erdoğan'ın popülizmi kimlik siyaseti içeren, ahlaki unsurlar barındıran, otoriterleşme eğilimli ve dışlayıcı bir karaktere sahiptir. İnce'de ise şahsına münhasır bir popülist söylem görülmektedir. Farklı konuları ve ideolojileri göz önünde bulundurulduğunda her iki adayın da popülizme başvurması, Laclau'nun belirttiği üzere, popülizmin her siyasi hareketin doğasında var olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda sağ-sol ayrımının yerini iyi-kötü ayrımına bırakması ve siyasetin ahlaki bir çizgide kavranması, demokrasi açısından arzu edilmeyecek kusurlar yaratma potansiyeli barındırmaktadır. Toplumun karşı karşıya kaldığı temel sorunların siyasi bir çerçeveye oturtulamaması, bu sorunlar için siyasi çözümler/alternatifler üretilmemesi ve siyasi mücadelenin de yalnızca ve doğrudan seçim kazanma odaklı bir tür gösteri siyaseti olarak varoluşu, popülizmin her siyasi hareketin içinde kendine kolaylıkla yer bulabilmesine olanak yaratmaktadır. Ancak bu durum üstesinden gelinemez değildir. Siyaset sahnesinde sağ ve sol ideolojik eksenler somut alternatifler üretilmediğinde ve mücadele bu alternatifler üzerinden örgütlenebildiğinde, popülist siyasetin kısmen gerileyebileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Açıknel, Fethi, “‘Kutsal Mazlumluğun’ Psikopatolojisi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 70, 1996, s. 153- 198.
- Aslanidis, Paris, “Is Populism an Ideology? A Refutation and A New Perspective”, *Political Studies*, 2015, (64)1, s. 88-104.
- Ateş, Kazım, “AKP, Dinsel Popülizm ve Halk-olmayan”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 41, Sayı 1, 2017, s. 105-129.
- Baştürk, Efe, “Mağduriyet İle İktidar Arzusu Arasında Türk Sağı: Komplo’cu Bir Söylemin Anatomisi”, *Teorik Bakış Açısı*, Sayı 5, 2014, s. 117-150.
- Canetti, Elias, *Kitle ve İktidar*, (Çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı, İstanbul, 2006.
- Canovan, Margaret, “Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy”, *Political Studies*, (47)1, 1999, s.2-16.
- Çitçi, Oya, “Yeni Siyaset: Neoliberalizm ve Post-Modernizmin Siyasal Projesi”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2008, s.2-32
- Dinç, Pınar, “Mapping Populism: Definitions, Cases, and Challenges to Democracy”, *İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi*, 2016, s. 1-16

- Durna, Tezcan ve Çağla Kubilay, “Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlenmeleri”, *Medyadan Söylemler*, (Ed.Tezcan Durna), Libra Kitap, İstanbul, 2010, s. 47-81.
- Eco, Umberto, *Yengeç Adımlarıyla Sıcak Savaşlar ve Medyatik Popülizm*, (Çev. Şemsa Gezin), İstanbul, Doğan Yayınları, 2012, s. 91-92
- Jagers, Jan and Stefaan Walgrave, “Populism as Political Communication Style: An Empirical Study of Political Parties Discourse in Belgium”, *European Journal of Political Science*, (46)3, 2007, s. 319-345.
- Gidron, Noam, and Bart Bonikowski, “Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda”, *Weatherhead Center For International Affairs, Harvard University*, No: 13-0004, 2013.
- Heper, Metin, “The Ottoman Legacy and Turkish Politics”, *Journal of International Affairs*, (54)1, Fall 2000, s.63-82.
- Heper, Metin and E. Fuat Keyman, “Double-Faced State: Political Patronage and the Consolidation of Democracy in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, (34)4, 1998, s.259-277.
- Laclau, Ernesto, *Popülist Akıl Üzerine*, (Çev.N. Betül Çelik), Epos, İstanbul, 2007.
- Laclau, Ernesto, *Popülizm: Bir Ad Ne İçerir?* (Çev. Hayriye Özen), *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 2011, s.135-146.
- Laclau, Ernesto, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, (Çev. Ertuğrul Başer), Birikim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev.A. Kardam), Birikim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kalaylıoğlu, Mahir, “İktidarda Popülizm veya Tedrici Bir İnşa Süreci Olarak 2002-2010 AKP Dönemi: Bir Çerçeve Denemesi ve Birkaç Temel Önerme”, *Mülkiye Dergisi*, 41(1), 2017, s. 67-103.
- Kaltwasser, C. Rovira and Cas Mudde, “Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America”, *Government and Opposition*, (48)2, 2012a, s. 147-174.
- Kaltwasser, C. Rovira and Cas Mudde, *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?*, Cambridge University Press, New York. 2012b.
- Kaltwasser, C. Rovira, “The ambivalence of Populism: Threat And Corrective For Democracy”, *Democratization*, (19)2, 2012, s. 184-208.

- Mair, Peter, “Populist Democracy vs. Party Democracy”, *Democracies and the Populist Challenge*, (Ed. Yves Meny and Yves Surel), Palgrave Macmillan, London, 2002, s. 81-98.
- Martin, James (Ed.), *Chantal Mouffe: Hegemony, Radical Democracy, and the Political*, London: Routledge, 2013.
- Moffitt, Benjamin and Simon Tormey, “Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style”, *Political Studies*, (62), 2014, s. 381-397.
- Mouffe, Chantal, *Siyasetin Dönüşü*, (Çev. Fahri Bakırcı ve Ali Çolak), Ankara: Epos Yayınları, 2010.
- Mouffe, Chantal (05.02.2014), “Why the EU Needs Populism?”, <https://www.theeuropean-magazine.com/chantal-mouffe--4/8420-why-the-eu-needs-populism> (10.02.2019).
- Mouffe, Chantal, *Dünyayı Politik Düşünmek*, (Çev. Murat Bozluolcay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Mouffe, Chantal (2018), “Populists are on the rise but this can be a moment for progressives too”, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/sep/10/populists-rise-progressives-radical-right> (25.02.2019).
- Mouffe Chantal, *Sol Popülizm*, (Çev. Aybars Yanık), İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Mudde, Cas, “The Populist Zeitgeist”, *Government and Opposition*, (39)4, 2004, s. 541-563.
- Mudde, Cas and C. Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford Yayınları, Great Britain, 2017.
- Müller, J. Werner (06.23.2015), “Populist Constitutionalism: A Contradiction in Terms?”, http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/JWMueller%20-NYULaw-Populist%20Constitutionalism.pdf (10.07.2018)
- Müller, J. Werner, *Popülizm Nedir?*, (Çev. Onur Yıldız), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Ostiguy, Pierre, “Populism A Socio-Cultural Approach”, *The Oxford Handbook of Populism*, (Ed. C. Kaltwasser, P. Espejo and P. Ostiguy), Oxford University Press, 2017, s. 73-97.
- Öngen, Tülin, “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav’a Armağan*, (Der. A. Haşım Köse, F. Şenses, E. Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Özbudun, Ergun, “The Institutional Decline of Parties in Turkey”, *Political Parties and Democracy*, (Ed. Larry Diamond and Richard Gunther), John Hopkins University Press, London, 2002, s. 238-265.
- Özen Barkot, Zeynep, “21.Yüzyılda Toplumsal Hafızanın Sağ-Popülist Temsili”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:147, 2019, s.71-90.
- Öztürk, Armağan (05.09.2018), “Muharrem İnce ve Sol Popülizm”, <https://www.politikyol.com/armagan-ozturk-yazdi-adaylik-sureci-muharrem-ince-ve-sol-populizm/> (01.03.2019)
- Panizza, Francisco, *Populism and the Mirror of Democracy*, Verso, London, 2005.
- Pappas, Takis S., “Are Populist Leaders ‘Charismatic?’ The Evidence from Europe”, *Constellations*, 2016, s.1-13.
- Parlak, İsmet, “Yerel Seçimler Ulusal Düşmanlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 2015, s. 507-540.
- Parlak, İsmet ve Pınar Uz, “Mağdur/Mazlumdan Mağrur/Muktedire 30 Mart Seçimleri”, *Düşünen Siyaset Birikimler-II*, Sayı 30, 2015, s. 69-106.
- Parlak, İsmet ve Yavuz Yıldırım, “Herkesin Demokrasısından Bizim Demokrasiye:16 Nisan Referandumunun Birinci Yılında Bir Değerlendirme”, *Birikim*, 2018, s. 53-68.
- Rosenau, P. Marie, *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev. Tuncay Birkan), Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2004.
- Stavrakakis, Yannis and Thomas Siomos, “SYRIZA’s Populism: Testing and Extending an Essex School Perspective”, *ECPR General Conference*, Charles University Prague, 7-10. September 2016.
- Şentürk, Burcu, “Özne, İdeoloji ve Söylem: Post- Marxism ve Laclau Üzerine Eleştirel Bir Deneme”, *Birey ve Toplum*, 6(11), 2016, s.27-41.
- Wallerstein, Immanuel, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis, İstanbul, 2009.
- Yılmaz, Zafer, “Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkânları”, *Mülkiye Dergisi*, 41(1), 2017, s. 33-65.

